

Александр ЗОЗУЛЯК, таємник Світової ради Русинів і шефредактор Русина

Світовий конгрес Русинів і інтеррегіональний часопис Русин – досягнуте, недосягнуте і перспективи

За 14 років своєї екзистенції Світовий конгрес Русинів і його виконний орган – Світова рада Русинів здобули собі нелем у країнах, де живуть у векшій мірі Русини, але і у світі істу авторіту. Хоць не таку, як бы мож было досягнути за тоты роки, то треба одкрыто повісти. Но і так, і з їх помочов настало по революції в країнах бывшего соціалістичного табору небывале возроджіння русинства і Русинів, котры уж на Словенську, в Польську, Чеську, Мадярьську, Румунську (в Сербії і Хорватську іщі як країнах бывшой Югославії) были владами і штатныма органами узнаны за самостатну народностну меншину і розвой їх культурно-народностного жывота є фінанчно дотований штатом.

Припоміг у тім процесі ай інтеррегіональний часопис Русин, котрый того року славить свій юбілей – 15 років од вида-ня нултого числа, якый за тоты роки приніс множество цінных статей із окремых країн, де живуть Русини а тоты матеріали ся стали приносом у процесі познання історії русинського народу, інформовали о ділах Русинів у сучасности, а єдночасно помагали своєм міров процесу возроджіння і самоідентифікації Русинів, мож нескромно повісти – у світі.

Єдним із немалых успіхів мож поважовати зорганізована пятого Світового конгресу Русинів на Україні, конкретно в Ужгороді на Підкарпатю, чім до якоїсь міры власті той країны указали, же перспектують Русинів. Думало ся, же то буде першый із главных кроків до узнання Русинів за самостатну націоналну меншину на Україні. Но не стало ся так, а то є найвекшый неуспіх нелем русинських народностных організацій на Підкарпатю, але і Світового конгресу Русинів і його Світової ради Русинів. Также процес зачатый по паді соціалізму на полі возроджіння русинства і Русинів на Підкарпатю, у котрім продовжовали підкарпатськы русинськы культурно-народностны організації, главно перше Общество карпатських Русинів в Ужгороді, процес, котрый істу вершину досяг зорганізованем Світового конгресу Русинів в Ужгороді – не завершыв ся узнанем Русинів на Україні як самостатной народностной меншини. То є неуспіх ці неспроможность вшыткых нас, Русинів у світі. Правда, до істой міры є то і неуспіх політики самотной України (хоць, може, ей челны представителі собі думают, же то успіх), котра указала, же „ся боїть“ малой групи, хоць найвекшой у світі, Русинів, яка не може огрозити суверенность їх штату, не доведе свій рух до теріторіальної автономії (хоць першы силны проголошіня русинських лідрів на Підкарпатю были в такім дусі), хоче главно культурну автономію і з тым споєну штатну підпору

розвитку культурно-народностного жывота етнічных меншин ту жыючих, в тім числі і Русинів.

В тім неуспіху зограло свою роль і то, же ся не зреалізовала стріча членів Світової ради Русинів із найвысшыма представителями парламенту, влады і штатных органів України, котрым не была особно проявлена велика неспокійность СКР, СРР і Русинів у світі з неузнанем Русинів на Україні і не была особно высловлена офіціална просьба СРР, жебы Русинів ту узнали за самостатну народностну меншину, так як в інших посткомуністичных країнах. Може, же тепер настав тот правый час выбрати ся до Києва делегації нової Світової ради Русинів (по 8. Світовім конгресі Русинів 24. – 25. юна 2005 у польській Криниць) з чельныма представителями Сойму підкарпатських Русинів, кедь „на трон засіли“ проевропскы і продемократічны лідры в особах президента Віктора Ющенка і прем'єр-міністерки Юлії Тимошенкової (офіціалне письмо котрій од спомянутого сойму сьме публіковали в попереднім числі часопису Русин)?!

особно не выслушают жадости Русинів, ведно не найдуть можности практичної реалізації їх прав як народностной меншини, котры суть у векшыні держав узаконены в Уставі, не будуть выслушаны способы рішіня важных проблемів Русинів у тій або іншій країні, потім тяжко говорити о великій авторіті того виконного органу і світової організації Русинів. Хоць, предці, єдна така стріча была в апрілі 2004 року, а то в Румунську, де членів СРР прияв міністер про народностны меншини Хрістіан Юра.

І так ся дістаєме к ядру проблему – **роботу Світової ради треба професіоналізувати!** А то мож зробити, лем кедь СКР і СРР мать свої властны фінанції на своє діятельство, мать належны кадры і кедь узнесія, главны цілі і задачі на конгресах і засіданнях ради ся будуть нелем принимати, але ся будуть і сістематічно реалізовати.

Фінанції суть потребны главно на то, жебы мож было зреалізувати высше спомянуту дорогу членів СРР за найвысшыма представителями той або



• Перші Премії за визначне діло про русинський народ передав ей меценаш Штефан Чепа з Торонта (другый зліва) ведно з председом Карпаторусинського научного центра в США Павлом Робертом Магочієм (першый зліва) першому предсєдови Світової ради Русинів Василєви Туркови (третій зліва) і визначному русинському малярєві з Підкарпатя Владімірови Микитови на 6. Світовім конгресі Русинів у Празі 2001 року. Фотка: А. З.

Такы стрічі з найвысшыма представителями мали быти і в остатніх штатах, де живуть Русини. Але не стало ся так, хоць тота задача была прията як єден із главных пунктів узнесін на попередніх конгресах Русинів. Также задача ся не сповнила і наново ся буде принимати, або холем о ній говорити, на далшім, восьмім конгресі у Криниць. Є то значный мінус у дотеперішній роботі СРР, і хоць тота робота ся реалізує лем на базі добровольности і без будьякой фінанчної одміны. Але покы Світову раду Русинів не будуть принимати найвысшы представителі парламенту, влады і штатных органів той або іншой країны,

іншой країны і стрічу з нима, жебы мож было заплатити дорогу і віза членам СРР на свої засідання ці конгреси, абы то не мусили платити зо своєї кешені, кедь уж своє діятельство в СРР роблять безплатно.

Належны кадры суть не менше, кедь не веце потребны. Без добрых кадрів – особностей із авторітов нелем у своїх русинських народностных організаціях, но і меджі Русинами у своїй країні, ба вообще меджі Русинами у світі – не мож досягнути професіоналну уровень роботи і такы СРР і СКР нігда не будуть мати належну авторіту в різних країнах світа,

де живуть у невеликій мірі Русини, котра бы ся од них жадала.

Дакотры членове уж 14 років роблять у Світовій раді Русинів і думає, же настав час уж з ній одійти, як то зробив по десятих роках плодний і авторитетний роботы першый председа СРР Василь Турок. Одійти зато, бо робота СРР не іде допереду, бо є розкол в окремих членських організаціях СРР або меджі русинськими організаціями той котрой країни, кедь зачинать мати перевагу малость духа і то ся переносить до діяльства того виконного органу і вообще до Світового конгресу Русинів як єдиной у змысли цілів меджінародной організації Русинів. Також, што было досягнуто і недосягнуто за 14 років у рамках СРР і СРР, то і заслуга, і вина тих, котры ся снажили зробити, што было в їх силах і способностях. **(Также і я сам скоро по 14 роках работы в СРР і СРР на пості таємника ці председы СРР ем вирішив далі не аспіровати на ніяку функцію у Світовій раді Русинів і на далших конгресах Русинів бы ем хотів быти уж лем в ролі журналісты.)** Може, зложіня нової СРР буде таке, котре зробить то, што ся не подарило нам?! Але мусять то быти особности в правім слова розуміню, нелем стажісты. Інакше СРР не утримле сі ани таку авторитету, котра была здобута, наперек вшеляким перипетіям і перешкодам. Будучность укаже, што досягнути наступниці, бо то, што уж было досягнуто, то уж є наша історія і на ряд успіхів, вірю, ся не забуде. Зато є на делегатах 8. Світового конгресу Русинів у Криничі, кого выберуть і зволють до нової Світової ради Русинів. Але наісто треба СРР омолодити, хоць і кадрами, котры іщі не мають такы скузености, бо не мали

коли і де їх здобути, но мають авторитету меджі русиньсков молодежов і суть повны ентузіазму робити штонайвече і найліпше про діло русинства і Русинів, як то было і в нашім припаді на зачатках діяльства СРР і СРР, в добі евфорії і першых успіхів, але іщі в добі нелегкой конкретной роботы, коли ішло о діло, не о функції.

Але наперек вшыткому, треба надале робити над добрым меном СРР і СРР, снажити ся, жебы здобули собі векшу цілкову авторитету. А ту треба ся здоконанувати, професіоналізувати свою роботу, абы в першім ряді **узнєсїня, цілі і задачі СРР і СРР** ся все повнили, нелем, часто, принимали. Жебы каждый член СРР был професіоналом – добрым одборни-

ком, схопным організатором і жебы ся все снажив сповнити то, што є на хосен Русинів, не позераючи на перешкоды, не „терпів“ малостев духа. Все треба мати на памяти найглавнішы нашы цілі – **далшый розвой возродного руху русинства у світі, самоідентифікація Русинів у різних країнах, здобути в них штату самостатной народностной меншiny, узнаной і підпорованой штатом, конкретна практична реалізація вшытких прав, котры народностным меншинам гарантує найвысшый закон штату – устава, але і меджінародны договори!** А як ся то буде реалізувати, то надале, вірю, буде приносити на сторінках русиньскых періодичных выдань, главно інтеррегіонального часопису Русин.



• На 8. Світовім конгресі Русинів 24. юна 2005 у Криничі в Польську выступлять члєны фолклорного колективу Славяне, котрый робить при Карпаторусиньскім общєстві у Піттсбургу і выступить тыж 20. юна в Ужгороді, 22. юна у Пряшіві а 26. юна у Меджілабірцях на Фєстивалі культури і шпорту. *(Фотка є із выступлїня колективу почас презентациі першого выданя Енциклопєдїї русиньской історії і культури П. Р. Магочія і І. Попа в Піттсбургу 23. новембра 2003 року.)* Фотка: А. З.

ПгДр. Станіслав КОНЄЧНІ, к. н.

Трансформація сполочности і дакотры соціально-економічны проблемы Русинів і Українців на Словеньску

(З ВYSTУПУ НА КОНФЕРЕНЦІЇ У СТАРІЙ ЛЕСНІЙ 30. 10. 2004)

(Закінчіня з числа 1 – 2/2005)

Трансформація в політичній області ся зачала зрушінєм статі в Уставі ЧСР о ведучій ролі Комуністичної партії Чеськословеньска. Ай кедь протікомуністичны налады, остра критіка комуністичных політиків і тиск масмедій на Словеньску здалека не досягали інтензивность такого тренду в Чехах, КПС євидентно ай ту стратила свої позиції. З другого боку, період найвекшого господарского розвою северовыходного Словеньска і росту животной і культурної уровни там жыючих Русинів і Українців была бесспорно звязана якраз з часом соціалізму.

Тот факт є, якбач, главнов причінов релативно доброго приїмання еры соціалізму, главно з боку українських, але часточно і з боку русиньскых респондентів, што указав ай соціологічний выскум у році 2000. В Русинів даний факт є парадоксний о то вєще, же **якраз в часі соціалізму было зліквідованє русинство, а то як в подобі самостатной народности, так і офіціальной народной ідеології. Выскум засдно указав, же чутя кривды з українізації меншiny зачатком 50-ых років дондєсь ся указує у цілої гєнерациі Русинів як найстабільніша позиція.**

Не мож не видіти факт, же Русины і Українці на Словеньску ся вызначовали великов організованостєв в КПЧ, причім тоты, котры

явно акцептовали українську народну ідентичность, мали у веджію комуністичной партії визначный вплив. З їх рядів тыж было много партійных функціонерів у центрі, но главно в регіонах. Якраз через органы КПС у Братіславі, в краї і в окресах ся приїмали і реалізовали крокы на індустріалізацію северовыходного Словеньска і знижованя господарской і сполочєнсько-культурной одсталости краю.

Зато роспад партійных структур по 1989 року значів виразне зменшіня впливу репрезентациі української меншiny і страту можности по політичній лінії реалізувати ей інтерєсы. Ситуація ся іщі вєще скомпліковала, кедь уж зачатком 1990 року дішло спонтанно ку розділїню мінориты. Русины, котры не прияли українську народну ідентіту, вытворили властну організацію – Русиньску оброду на Словеньску. Але быхили їм політичны скузености і впливніша сила.

Союз Русинів-Українців Словеньской републіки, котрый vznikнув на базі „Культурного союзу українських трудящих“ (КСУТ), зістав на українській платформі. Был але персонално, але і формами і методами роботы барз звязаний із бывшым режімом, хоць регабілітовал і прияв до своїх рядів ай українських дісидентів (М. Мушинка, Ю. Бача), котры єго роботу виразно оживили.

Наслідна атомізація політичної сцени на Словенську внесла значний хаос до ведіння меншини, котре на то не было приправене і не знало ся вчас зорентовати в заплутаній ситуації. Міноріта так на час зістала без своєї політичної репрезентації. Пробы дакотрых представителів русиньской і україньской меншини уяти ся в політиці ангажованостів в партії Сполужыты, а докінця ай в Словенській народній партії коротко перед вольбами в 1990 і в 1992 році, ся барз скоро указали як неефективны. В Сполужытто доміновали інтереси мадярьской міноріты, а Словенська народна партія ся профілювала в націоналістичнім дусі.

Поеновембровый розвой у політичній сфері характеризовала офіціальна снага децентралізувати легіслатівну і екекутивну міць, хоць все мала ай впливних опонентів. Досправды їх успіхом было зрушіння крайских штруктур, што іщі веце підрядило окресны штруктуры центру. Веце надії принесла Русинам і Українцям адміністративна реформа в 1996 році. Сформована 8 країв і меншых окресів веце респектовало владны інтереси Руху за демократичне Словенсько як декларованы децентралізачны цілі.

В рамках нового адміністративного діліня Словенська vznikло 36 новых окресів, з того 6 в обновленім Пряшівскім краю. Меджі нима были докінця і три окресы з релативно векшых кількостів Русинів і Українців (Меджілабірці, Снина, Стропків). З другого боку, в штирех новых окресах Пряшівского края (Левоча, Меджілабірці, Сабінов, Снина) в середнім на єдно село не припадало ани 500 душ, а у двох остатніх (Кежмарок, Стропків) не было веце як 999 жытелів.

У многих барз малых селах і окресах у звязи із vznikом регіональной самосправы і сучасным переходом компетенцій на містны самосправы vznikало од зачатку много проблемів фінанчного і організачного характеру при реалізації здобытых правомочностей. Нове адміністративне роздіління Словеньской републіки з 1996 року так лем потвердило історичну скушеність, же дотеперь векшина із реалізованих адміністративных змін на Словенську не принесла хосен Русинам ани Українцям.

Трансформація сполочности барз засягла і сферу народностной культуры і школства русиньской і україньской меншини. В часі соціалізму політична міць ідеологічно лімітовала розвой русиньской і україньской культуры, а то так, же овладала і контролівала КСУТ. З другого боку, дана організація діставала богаты дотації на многы культурны акції, на выдаваня новинок і часописів, на едичну і внутрісоюзну роботу. Од революції, главно од вознику Словеньской републіки в 1993 році, штатны органы ся не мішали до культурных діл Русинів і Українців, але од 1995 року їх выразно позначують рещтрікчнов дотачнов політіков.

Знижованя субвенцій про народностну культуру в роках 1995 – 1998, окрем фінанчній ситуації обусловлєвав ай вплив Словеньской народной партії і Матіці словеньской, котры ся на вшыткы меншиновы активності позерали з яковсь недовірив. Проблемы в тій області по 1998 році суть викликаны снагов знизжыти выдавки штату, але часто і непружностів і недостаточнов комунікацій меджі компетентныма органами. Веце недостатків было і є у формі і способі приділіваня фінанцій на окремы культурны активності меншин, в їх членстві і компетенціях в порадных органах і в транспарентности цілого того процесу вообще.

Переход од дотованя подля кількості осіб, які ся при списованю приголосили к даній народности, на дотованя конкретных культурных акцій ся здає быти ефектывным, в реалности ся фінанцованя підряджує вонкашнім ситуаціям, хытлости окремых лідрів а нераз і бесцільным активностям. Так ся могло стати, же в 2003 році дістала мадярьска народность 71 корун на єдну особу, Русины 141 Ск, Українці 277 Ск, Німці 463 Ск, а Жыды докінця 2 100 Ск. Треба вірити, же новий сістем, котрый ся в сучасности готувить, буде справедливый і ужыточніший про меншынову культуру на Словенську.

Далшым важным проблемом русиньской і україньской народностной культуры є департиція меншини. Хоць внаслідку роздіління міноріты на Русинів і Українців двараз наросла кількість культурных акцій, періодік і неперіодичных публікацій, фестивалів і под., але обем фінанцій зістав тот самый. Репрезентації обидвох комуніт взаємно не комунікують, а то значить, же тяжко можуть сполупрацювати. То бы був еден із способів, як ся дістати ку ефектывному выужыттю приділеных грошей і людської работы, а уж не говорю о ліпшій ефекті з буряня взаємных барьер.

До тяжкой ситуації в часі трансформації словеньской сполочности ся дістало русиньске і україньске школство, котре боює з єднакыма проблемами, як і іншы школы на Словенську, але має ай даякы шпеціфічны тяжкосты. Якраз в тій області ся соціалістичный сістем утримав найдовше. Як знаме, фінанції хыблять всягды: не суть ани на режію, ани на модернізацію школ, ани платы учітелів, ани на соціалны службы про штудентів. Народностны школы в тім припаді суть на тім іщі гірше.

Вызнамнішу сістемову зміну в області школства принесла реформа штатной справы і фішкална децентралізація. В єй рамках перешли середні школы до компетенції высшых територіальных цілків і основны школы ся дістали під справу містной самосправы. Іде о логічны крокы, затоже тоты органы докажуть ліпше оцінити потреби і можности школ, ліпше знають условия в даных регіонах. Тыкать ся то тыж народностных школ.

Фінанчны можности сел, міст і высшых територіальных цілків суть малы, зато не мож чекати, же будуть способны зрядити, окрем уж екістуючых школ, ай школы народностны. Як правило, є тенденція зменшыти чісло школ, котре є потребне утримати. То є причина пропозиції зрушити Гімназію з навчалным україньскым языком в Пряшові. Помогло бы в тім припаді, абы выдавки сел ці міст были рефундованы з фонду Міністерства школства СР.

Цалком успішным кроком в рамках реформы школства ся видить способ фінанцованя школ подля кількості школярів. Неєднакы кліматичны условия в розлічных регіонах Словенська вырівнують окремы квочіенты. З другого боку, тот сістем дискримінує народностны школы, окреме на селах, котры мають менше школярів, зато в порівнаню з маєрїтныма школами дістають ай менше грошей.

Думає собі, же в таких припадах бы ся мали робити вынятки, наприклад, становлїнем высшой квоты на єдного школяря ці іншым адекватным способом. Штат бы мав у максімалній мірі респектовати право меншин на освіту у своїм материньскім языку, хоць з тым суть повязаны і матеріалны выдавки. То ся тыкать главно школ з навчалным україньскым языком, бо русиньскый язык і культура ся затля учіть лем як неповинный предмет.

Кількість україньских школ на Словенську і надале падають, а то і наперек сназі україньской інтелігенції україньске школство утримати ходем в лімітованій подобі. Перспектива не є оптимістична, бо подля посліднього списованя людей з чісла 10 814 Українців на Словенську было лем 837 дітей до 15 років, т. є. 7, 73 процента жытельства. Русиньска меншина є на тім лем о дашто ліпше. З цілковой кількості 24 201 Русинів было дітей до 15 років 2 462, т. є. 10, 17 процента русиньского жытельства. Цілословенське середнє чісло дітей тогды представляло 20, 07 процента.

Треба повісти, же трансформачный процес на Словенську має перед собов довгу і тяжку путь. Хоць ся реалізує в інтересі будучіх ґенерацій, не є то закон природы, котрый не мож коріговати. Трансформація є лік, котрый сполочности помагать, лем го треба помалы давковати. Даколи треба ай почекаати, абы сьме виділи єго вплив, або може ай змінили терапію. Правда, кедь нам не іде о експерімент, але о каждого хворого.



• Погляд на часть участників вызнамной події в історії Русинів – святочного выголошіня кодфікації русиньского языка на Словенську 27. януара 1995 року в Братіславі. На фотці А. 3.: о. Франтішек Крайняк (*впереді другый справа*), академік Павел Роберт Маґочі (*третій справа*) і теперішній кошіцькый екзарха грекокатоліцькой церкви о. Мілан Хавтур (*четвертый справа*).

ПгДр. Тг. Ліц. Гавриїл СЕКЕЛЬ

АБЫ РОБОТА ПРЕДКІВ НЕ ВЫШЛА НАНИВОЧ (3 выступу на 3. конференції Руського клубу – 1923 у Пряшові 9. апріля 2005)

Довольте мі, жебы ём сердечно поздравив робоче засіданя Руського клубу – 1923 в Пряшові, котре ня осливило нелем як історіка, але і як священика. Кедь хочеме быти обектївны про будучность екзистенції той культурно-освітньої інституції, а не якогось самозваного сполку пензистів, мусиме ся попозерати до минулости. Лем так ся дізнаме цілу правду, з яким цілём і в яких умовах ся тоті інституція зродила.

Архивны документи, добова преса, а главно, „Русское слово“, котре выдавала Грекокатоліцька єпархія із центром в Пряшові од 1924 року, нам ясно говорять о заложіню той інституції. Єдным з незабытных ініціаторів заложіня Руського клубу – 1923 був грекокатоліцький священик, нескорше пряшівський канонік Теодор Ройковіч, котрый подля архивных документів нам в 1947 році зохабив таку інформацію: „Кінцём року 1918 ся згрупували будучі особиности славянського думаня, єдино грекокатоліцького віросповіданя Грекокатоліцькой пряшівської єпархії, а продовжовали в тій лінії, же заложили Руський клуб, котрого становы были схвалены МВ ЧСР в Празі 30. юна 1923 під чіслом 15. 188/928/5 /Подля архіву МЗВ ЧСР – РПА Прага, ч. 176 / 327/1927/. Установча громада того клубу была аж в маю 1923 в просторах Грекокатоліцького єпископства в Пряшові, де був тот клуб заложений і сформулованы першы становы, одосланы такой до Праги на схваленія МВ ЧСР.”

Такой од зачатку Руський клуб – 1923 ся стрічав із важными екзистенчними тяжкостями, меджі котрыма была абсенція просторів на стрічі членської громады і розвиваня найосновнішых активіт і посланя – шырія культуры і освіти меджі Русинами. Основатели Руського клубу ся могли сходити лем дома, т. з. у окремых членів клубу. Кедьже Руський клуб не мав сполоченську містность, не міг наповно розвивати свою роботу подля станов. Зато тогдышні членове клубу хотіли ситуацію вирішити куплінём дому на тоті цілі. Руський клуб у тім часі не мав ниякы фінанції. Зато членове клубу ся обернули на грекокатоліцькых священиків, учітелів на грекокатоліцькых руськых школах, на малу жменьку наших інтелектуалів, котры жыли на території Пряшівської грекокатоліцькой єпархії з вызов, абы ся поскладовали на купліня дому. Вызва была адресована людем, котры ся голосили к руській, або днешній русинській народности і ку грекокатоліцькій вірі. Подля документу, лем грекокатоліци-Русины своїма фінанціями помогли дом купити. Ініціаторами купліня дому од графа Дежеффя був тогдышний член Руського клубу, грекокатоліцький священик в Лютині, **о. Теодор Ройковіч** і **Др. Ян Кізак**, професор Грекокатоліцького руськой учітельской семінарії в Пряшові. Фінанчны дары творили лем єдну часть потребной сумы. Членове Руського клубу пожадали поміч і од тогдышнього апостольского адміністратора в Пряшові, єпископа **Др. Діоніза Нярадія** і грекокатоліків у Америці. Руському клубу ся наконець подарило купити дом на Главній уліці, ч. 62, в Пряшові, котрый занедовго назвали „Русский народный дом“.

Стало ся то 17. юла 1925 року. Єдну часть купной ціны заплатили з дарів і з пожычкы, за котру дакотры педставителі Руського клубу перебрали пряму плату. Кедь ся о тім ініціативнім кроці дізнали грекокатоліци в Америці, высловили свою велику радость з того, же їх краєне ся зєєдинили, і проявили охоту їм поміч в тім ділі. Сучасно членів клубу пожадали, жебы орґанізація заховала свій грекокатоліцький характер, а же рядными членами Руського клубу жебы были лем грекокатоліци руськой, т. є. русинської народности, котры жыли на території тогдышньої Пряшівської єпархії.

Председа клубу **Ян Кізак** тоты припоминкы прияв і устно їх потвердив, кедь грекокатоліцький єпископ **Василь Такач** з Америки був на навщіві в Пряшові. За великий фінанчний дар подяковав і приобіцяв, же грекокатоліцький характер Руського клубу в Пряшові буде захований. І так за короткий час Руський клуб на выплачіню дому на Главній уліці, ч. 62 в Пряшові дістав од грекокатоліцькых сполків у Америці значны фінанції. Припоміг фінанчно і грекокатоліцький єпископ, днесь благореченый **Павло Петро Ґойдіч**, ОСБМ. І так купна ціна была в переважній мірі выплачена. Остаток ціны дому, як і іншы тровы Руського клубу в Пряшові виплатити ся з далшых дарів членів і грекокатоліцькых вірників.

О тых скутках грекокатоліків інформовав урядный орґан Пряшівської грекокатоліцькой єпархії, новинкы **Душпастьєр**. Новинкы споминають засіданя Руського клубу з 28. децембра 1928 року, на котрім ся мали мініти становы. Засіданя отворив председа **Ян Кізак** і выголосив го за правоплатне, участь на нім взяв і єпископ **П. П. Ґойдіч**. Потім **Др. Алексей Седлак** прочітав управлены становы, котрыма ся мав забезпечити грекокатоліцький характер Руського народного дому. Засіданя проходило у надхненім душі за добре діло – за зміцніня русинського народа і грекокатоліцькой церкви на Словеньску. Членове клубу з радостів прияли факт, же преосвященный владыка **Павел Петро Ґойдіч** подаровав на Руський дом **70 000 Кчс**. І далшы священици подля прикладу свого єпископа так зробили, наприклад: препост **Др. Сімеон Смандрай** – 1000 Кчс, **о. Михал Молчан**, священик у Выланці – 500 Кчс, **Др. Алексей Седлак** – 500 Кчс. І іншы. І так був высшеспомянутый довг сплаченый.

Предствителі Пряшівської грекокатоліцькой єпархії ай у повойновім часі брали участь в роботі клубу. О тім свідчить факт, же на засіданю Руського клубу в просторах Руського народного дому 22. мая в 1945 році брав участь і преосвященный владыка **П. П. Ґойдіч**, председа **Сімеон Смандрай**, **о. Теодор Ройковіч**, **о. Боріс Туркияк**, **о. Михал Молчан**, **о. Михал Сабадош**, **о. Николай Капішинський**.

О тім, же грекокатоліцька церковь все підтримовала народны культурно-освітні снагы Русинів свідчить і то, же в Руськім народнім домі діяв тых культурный сполок – **Общество А. Духновіча**, котрый vznikнув як філія уж тогды екзистуючого общества в Ужгороді. На установуючій громадї сполку в резиденції Грекокатоліцькой єпархії в Пряшові 13. юна 1924 року (о 17. год.) за председа був зволений **Ян Кізак**. На тім засіданю брали участь і честны гості: **Антон Бескид**, губернатор Підкарпатської Руси, і таємник общества **Др. Штефан Фенчик**, професор теології. Тот літературный сполок мав продовжыти в 60-річну традицію **Общества св. Василя Великого**, як свого попередника. Основнов ознаков того засіданя было, же участници одбили атаки притомных Українців (Невицька і ін.), котры хотіли перерушыти снагы Русинів реалізовати властный повноцінный культурный і народный живот.

Думам, же сучасна ваша громада бы мала все памятати, в якій тяжкій ситуації ся родили такы сполкы, їх основна екзистенція і лінія. Нігда не можеме забыти на то, же то были сполкы русиньскы, і же їх грекокатоліцький характер був на першій місцю. Ай в будучности, кедь хочете досправды слободно екзистувати і продовжовати їх традицію, мусите на то памятати і не смієте доволити, абы жертвенна робота ваших предків вышла нанивоч. Не довольте атеїзацію і однародніня той інституції. Кедь не будеме тримати в почливости свою минулость, не маме право ани на достойну будучность.



• Обалка посліднього Русинського народного календаря на 2005 рік, на котрій є будова Руського дому – центра Руського клубу – 1923 і шыткых Русинів.
Фотка: А. З.

Знама особность у сфері права і криміналістики (Проф. Юдр. Ян ПЕЩАК, Др.н. – 80 років од дня народжіння)

Універзитный професор, доктор прав, редактор, научный працівник Ян ПЕЩАК ся народив 10. фебруара 1925 в русиньскім селі Великий Липник в окресі Стара Любовня. У Великім Липнику выходив і 6 клас народної школи. Потім поступив до гімназії у Пряшові, котру скінчив у 1945 році. Їго далшы штудії вели на Правничку факульту Універзиты Коменського до Братіславы, по єй скінчіню на Правничку факульту Карлової універзиты до Праги, де здобыв титул кандідата наук (1960). Ку єго мену прибивали далшы титулы – доктор наук, котрый здобыв у Москві у 1975 році, меджітым ся габілітовав на доцента (1965), у 1970 році ся став міморядным професором, у 1975 році рядным професором на Правничкій факульті Карлової універзиты у Празі. У 1977 році був зволений за члена-корешпондента Чеськословеньской академії наук, у 1988 році ся став рядным членом-академіком ЧСАН.

На Правничкій факульті Універзиты Карлової був ведучім катедры криміналістики (1966 – 1990), діректором Інштитуту криміналістики ГФ УК (1966 – 1971) і ведучім катедры трестного права і криміналістики (1970 – 1975). В октобрі 1969 був выменований за намістника міністра внутра ЧССР (у 1971 році повышений до годности генераль-маёра), в децембрі 1982 ся став міністром справедливости Словеньской соціалістичной републіки а в маю 1988 Генералным прокуратором ЧССР (до 8. 12. 1989). В 1986 році був зволений за члена Центральной контрольной і ревизной комісії Комуністичной партії Словеньска (до 19. 12. 1989).

Проф. Юдр. Ян Пешак, Др.н., до 1990 року був на визначных функціях. Попри тім не забывав ані на научно-выскупну і педагогічну роботу. Спеціалізовав ся на криміналістику, кримінологію і трестне право. Є автором шестех визначных

монографій, сполуавтором трёх цілодержавных высокошкольских книжок і автором 229 статей і штудій, котры припомогли сформованню основ научного одбору криміналістики в ЧССР.



• Наш визначный юбілант-вісемдесятник, родак із Великого Липника, Староліубовнянского окресу, котрый тепер жыє у Празі – Проф. Юдр. Ян Пешак, Др. н.

Рішіня комплікованых криміналістичных вопросів ведно з выбраныма філософічными, общественными і природознавчима вопросами выкликали і меджінародный інтерес. Быв членом, пізніше честным членом выконного wyboru Меджінародной організації трестного права у Паріжі (АІДП). Активно робив у выборі Організації споєных народів за превенцію злочінности і заобходжіня з винниками в Женеві а потім у Відню. На пропозицію влады ЧССР був выменований за народного дописователя Секретариату ООН про область боя з криміналітів і заобходжіня з винниками.

Быв визначным організатором у сфері наук о державі і праві, председом Колегії наук о державі і праві ЧСАН (1970 – 1989), підпредседом Чеськой комісії на приділёваня научных титулів (1970 – 1986), членом Словеньской комісії на приділёваня научных титулів (1982 – 1988) і першым ректором Высокой школы Збору народной безопасности (1974 – 1976).

Єго теоретична фундаторська робота в научнім одборі криміналістика, выслідкы научно-педагогічної работы высокой уровни, визначна научно-організаторська робота у сфері науки о штаті і праві вели ку тому, же був зволений за члена Чеськословеньской академії наук (1977).

Тота розсягла робота Я. Пешака была оцінена многыма визначными орденами своєї doby, 45 медайлми і іншыма оцінками домашніми і заграничными, а так само Златов і Стрібернов плакетов Чеськословеньской академії наук і Словеньской академії наук. „За заслуги о розвиток сполоченьских наук“. З єго найвизначніших работ мож спомянути: „Vyšetřovací verze.“ Nakladatelstvo ČSAV, Praha, 1975; „Úvod do kriminalistiky.“ Vydavatel GP ČSR, Praha 1965; „Úlohy vied o státě a práve.“ ÚSP ČSAV, 1973; „Základy kriminalistiky“, neskoršie „Kriminalistika.“ Naše vojsko, Praha, 1976, 1982, 1986; „Ochrana dětí a mládeže před negativními jevy.“ Mspr. SSR, Bratislava, 1984; „Teoretické základy tvorby a využívání automatické kriminalistické banky dat.“ Praha 1987 – книга зістала в рукописі, і множество других публикацій.

Ян Пешак зачав писати спомины на свій жылот і на добу, в котрій жив, і рихтує выдати книжку під назвов **Карпатьяска одісея**. Урывок з нєй публікуєме як наш дарунок ку 80. родининам автора.

Проф. Юдр. Ян ПЕЩАК, Др. н.

Карпатьяска одісея

(Світ, як го видів і пережив хлопець, котрый охабив у дванадцятых роках своє худобне село в карпатьяских горах, і пішов до світа глядати правду і соціалну справедливость і про худобных.)

Жылот молодого студента

(Скорочена і управлена пята капітола споминів.)

По обновліню діятельства Руськой гімназії у Пряшові, одышов єм там кінцём фебруара 1945 року. В Пряшові єм ся наповно запоїв і до організования молодежного руху. Став єм ся єдным з основателів молодежной організації „**Союз молоді Карпат**“. Ту ся зачала моя сполупраца з поетом Іваном Мациньским.

Моє сердечне одношіня ку поетови мало і таку причіну, же Івана Мациньского учів Юрко Пешак, мій найстарший брат. Праві наша духовна стріча з І. Мациньским є споєна з єго віршом, котрый написав на память смерти Юрка Пешака, Михала Матиса і Михала Франка. Слова поезії „Сплетение жизни“ на цілый жылот споїло нашы сердца і нескорше і нашу путь. Мій брат Юрко ня в 1937 році взяв і одвіз до Руськой гімназії у Пряшові, кедь у тім часі був учителём першой русиньской одборной школы в Меджілабірцях. Почас мобілізації в 1938 році загынув при обрані чеськословеньской границі в ночі з 31. октобра на 1. новембра. На єго гробі у Великім Липнику є до мрамору вырытый акрыз урывок з поезії „Сплетение жизни“:

*„Мы жаждем правды волей страстной
и в трудной жизни к лучшим дням
путь очищаем твердо, властно,
плоды-ж достигнутся не нам!“*

Вечур 8. марта 1945 року пришов за мнов до Алумнеї І. Мациньский. Знав, же єм председом **Самоосвітнього кружку** Руськой гімназії в Пряшові. Опросив ся ня, ці Юрко Пешак був моїм братом. О нім ся высловлєвав із великлов любовєв, почливостєв і вдяков за то, же він, єго учитель, уж тогда збачів єго талант і підпоровав єго розвой. По тім вступі сьме першли к діскузії о тім, што нас обидвох тогда интересовало – о потреби основания молодежной організації. Спонтанно сьме ся добісидовали на тім, же будеме, з оглядом на створену сітуацію, з цілём не допустити розопрі і не дати причіну к обновліню націоналістичного боя меджі Русинами і Українцями, підпоровати назву „**Союз молоді Карпат**“. Штуденты руськой гімназії і учительской препарандії підпоровали тоту думку і многы ся стали членами першого Центрального wyboru „Союзу молоді Карпат“.

І так вдяка Алексієви Фаринічови, Андрієви Сушкови і Іванови Мациньскому, самособов, же і далшым, была 24. мая 1945 року створена моло-

дежна організація, яка сповідала русинську і українську молодь без огляду на соціальне походження, політичну приналежність і вировизнання. Подля мене, на тогдишній час то було правилне рішєня. Тота скушеность не стратила вызнам ани днесь, покы їде о вопрос сполунажываня Русинів і Українців на Словєнську. Обидвома сьме ся стали членами першого ЦВ „Союзу молоді Карпат“, робили сьме ведно на культурнім полю, сполупрацовали і з редакцій Пряшевщини.

По абсолвованю гімназії (кон1945) одходжу кінцєм септембра до Братіслави на Правницьку факулту Коменського універзіты, де ня записав високошколак Дінчо Старовський. І ту єм в рамках мімошкольської роботи продовжовав активізовати ся в студентській організації. А судьба нас зась споїла з І. Мацинським у новембрі 1945 року, кедь він був уж студентом Універзіты Карлової у Празі. Веджїня студентської організації Правницької факулты А. Коменського у Братіславі ня послало як делегата на Світовий зьезд студентства „Конгресус 17. новембер“, котрый був од 17. до 22. новембра 1945 року в Празі. Самособов, же такой по уквартелєваню єм выглядав І. Мацинського і далшых знамых студентів у інтернаті. Розговор ся скоро дістав ку студентській проблематіці, як і ку споминам на жыот у Празі і Братіславі. Чеськы і словєнскы студенти уж мали свої властны організації і на основі федерального прінціпу ся споїли до **Центра чеськословєнських студентів**. Русинскы і українскы студенти в Празі, Братіславі, Брні і Кошіцях не мали свої самостатны студентскы організації і зато ани зо зачатку не были заступлены в Центрі чеськословєнських студентів. Догодли сьме ся, же ся будеме дожадовати самостатной студентської організації у Празі, Братіславі, Брні і в Кошіцях а потім ся будеме снажыти вытворити **Союз русинських і українських студентів ЧСР** і на тій основі пожадаме о пріяты до Центра чеськословєнських студентів на еднакых правах з остатніма народностями (чеськов, словєнсков і польсков). Перешкод было много, не выштыкы народностны союзы підпоровали наш намір. Задачі в одношіню ку празькым і брнєнськым студентам перевзяв на себе І. Мацинський, я дістав на старость Братіславу і Кошіці.

Іщі кінцєм 1945 року зачав робити на новых основах Сполук карпатських студентів „Возрождение“ у Празі а в Братіславі – Союз русинських і українських студентів „Добрянський“. Найперше як колективний член „Союзу молоді Карпат“ а по схваліню станов повіренником внутрішніх діл 10. апріля 1947 року як самостатна організація. Брнєнска організація „Верховина“ тьж зачала своє діятельство. В Кошіцях, нажаль, ся не подарило створити сполучну організацію внаслідку націоналістичных розброїв мімо студентської среды. Цілєм тых студентських організацій было зьєдночіня русинських і українських студентів, хранити їх інтереси, матеріально їм помагати, выховлєвати їх ку любови ку народу і остатнім, в першій ряді ку славянським народам, розвивати в них любов ку нашій співанці, літературі, драматічному уменю...

Так єм ся став і делегатом на **першій Світовій конгресі студентів у Празі** (новембер 1945). Ту єм ся стрітив з дакотрыма сокласниками з праяшівської гімназії. На конгресі ся часто споминало на студентську демонстрацію 28. октобра 1939 року, на котрій був смертельно зранений студент медицины Ян Оплетал, припоминали ся студентскы демонстрації, котры наслідовали по погробі того студента на Карловім намістю, в Юнгмановій уліці, на Старомістськым і Вацлавскым намістю, перед філозофічнов і правницьков факултов, де дішло докінця ку конфронтації з oddілами СС. По пораді протектора Нойрата, Франка, генераля Фредерічі і высланця Фолкерса прямо у Берліні наслідовало арештованя високошколаків прямо в інтернатах і одводы студентів до рузінських касарень. Подобна ситуація была і в Брні, але і в інтернаті Высокой школы баньской в Пржібрамі. Події куліміновали 16. і 17. новембра 1939, кедь гестапо атаквало зборы веджїня студентского союзу і одволокло до арешту студентів. Надраном, меджі 4. і 5. годинов вторгли до Масаріковых интернатів у Празі і з битков одволокли выштыкых студентів до касарень у Празі-Рузін. Нескорше, жебы постраштыи остатніх, застрілили девять студентів. Тісяч сто вісемдесят пять студентів было насилно експортованых до концетрачного табора в Саксєнгаузені. Чеськы высокы школы были позапераны.

На тых ідейных основах ся 17. новембер зачав святковати як **Меджіна-родный день студентства**. Выголошіня підписали заступцєве 14 штатів, меджі котрыма были і Советський союз, Велика Брітанія і США. Перша громада проходила під покровительством презідента ЧСР Едуарда Бенеша в лондінській Сахтон Hall і было то день перед 17. новембром 1941 року. Першій Світовій конгрес Меджінародного дня студентства був сімболічно в першій Чеськословєнській републіці в Празі. 9. мая ся скінчіла друга світова война, німецький фашізм і націзм був розбитый Червєнов армадов, але з концетрачного табора в Саксєнгаузені ся дакілько десятков студентів і їх профєсорів уж не вернуло.

Вдяка неунавній роботі праві Івана Мацинського, Штефана Кравчака і інших 3. децембра 1947 року в будові Руського дому на Місликовій уліці ч. 6 у Празі была установуюча громада Централного выбору **Союзу руських (у змыслі русинських) і українських студентів ЧСР**. Установуюча громада схвалила Становы і список основателів союзу, в котрім ся обявили мєна, як В. Караман, В. Капішовський, П. Бабеї, але тьж мєна посланців Народного згромаджіня І. Роголя-Ільківа, О. Сухого і А. Богданова. Налада была прекрасна, ведь досягли сьме єднотну організацію русинських і українських студентів у Чеськословєнську. Стали сьме ся колективным членом **Центра чеськословєнських студентів** а Я. Пешак, Ш. Кравчак і І. Мацинський представляли в нїм нашу сполучну студентську організацію.

Притім сьме не забували сповєвати свою мімошкольську роботу із студієм. Намагали сьме ся здобыти проспіхову і соціалну штіпендію. Інтересовали нас вопросы молодежи, звышования уровня культурного жыота нашего народа, організації матеріальной помочі нашым войнов зничєным сєлам.

В 1945 році ся зачало розгласове высыланя про Русинів, ведучім котрого був Андрій Рудловчак. До той роботи єм ся запоїв і я а в роках 1946 – 47 єм робив як модератор і редактор Словєнського розгласу про русинське высыланя. В тїм часі vznikали уж спомянуты молодежны організації – Сполук карпатських студентів „Возрождение“ в Празі, Союз русинських і українських студентів „Добрянський“, в Брні організація „Верховина“, также было о чім высылати. Цілєм тых студентських організацій было хранити інтереси русинської молодежи, матеріально їй помагати, выховлєвати і любити свій народ, свою культуру, быти горды на свое, але любити і другы народы, з котрыма сьме жыли в єдній державі.

Ужыточна была работа наших студентів при обнови Токаїка, котрый був у часі войны выпалєный. У вызві студентських організацій ся окрем іншого жадало, жебы „... были пріяты такы крокы, жебы ся на токаїцку трагєдію позерало як на Лїдїце і Лежакы, жебы Токаїк был знову выбудованый і єго жытелі подля можностей дістали одшкодне за свое утерпіня. Не можеме ся дале призерати, як люде дале терпляют... Тоты, котры принесли найвєкшы жертвы за наше выслєбоджїня, за обнову Чеськословєнської републікы.“ На поміч при обнови Токаїка пришло і много чеських і словєнських студентів. 3. марца 1947 року сьме під веджїнем Олены Рудловчакowej як студенти выступили в розгласовій релатії під назвов „Трагєдія Токаїка“. Выштыкы сьме ся тогды повздавали своїх гонорарів, за котры были накупєны потребности про Народну школу в Токаїку.

Быв єм участный і на **Зьєднajúчій цілословєнській конференції молодежных організацій у Братіславі**, котра проходила за участы Віліама Широкого, підпредсєды влады ЧСР (1948) а потім на **першій зьязді Чеськословєнського союзу молодежи в Празі** (1948). Так ся поступно приближовав кєнєць наших студентських років, повных нечєкєных змін, повойновою трапы, але і великого энтузіазму, котрый мать в собі лєм молода гєнерация. Скінчіло ся мое 14-річне перебываня в інтернатах, мої студії і робота в молодежним русі і 1. октобра 1950 єм був одведжений до Чеськословєнської народной армады на закладну воєнську службу...



• Уж мамє восьмох абсолвєнтів штудія русинського языка і культуры, котры го завершыли штатныма екзамєнами на Педагогічній факулті Пряшівської універзіты. По Марєкови Гаєві і Людмилі Шпроховій, абсолвєнтів з 2003 року, прыбыло далшых шєстєро, котры успішно здали екзамєны 30. мая 2005: (зліва дєправа) Зузана Галямова, Яна Данькова, Пєтро Гайдош, Франтішка Сивакова, Даниєла Русинкова і Марія Гомолєва зо своїм учітєлєм Доц. ПгДр. Василєм Ябуром, к. н. Віримє, же много з тых кваліфіковєных учітєлів русинського языка і культуры выужыє свої знаня в практиці як учітєлі у школах нашего рєіону.
Фотка: А. Плішкова

В пестрій мозаїці жывота

Ані Бітнеровій (нар. 7. 5. 1935 в Камюнці, Старолюбівнянського округу) ся скоро сповнив великий сон, стояти на дочках, што значать світ, быти артистков. Нев ся стала уж як 15-річна дівча. Красне біляве дівчатко, із здоровыма червеныма личками, поступно вникало до театралных тайн. Ай кедь выростала в многідітній дротарській родині, де не было много достатку (мати, кедь даколи пекла мясо, та то лем про отця было), стаціло співу, традицій, яки, як гриби по дожджу росли по русинських селах. Тіпичне є то про Русинів – і в біді ся веселити.

Аня, надыхана тов атмосферов, пришла до театру в 1950 році, в часі, кедь Сталін іщі жив, кедь култ особности квітнув у Союзі, але і у нас мав міцне коріння. Вшыткы тоты руськы співаныкы, што славили Сталіна, колективізацію, колхозы Аня знала і на фіґлі іщі часто співала, самособов і поляновы пісні, яки ся зродили на камюньскых полянах. Вшытко то патрило ку театру, де было розмаїтя характерів, народностей, де были Руси, Українці, волиньскы Чехы, Словаки, але і Русины і Русинкы з нашы сел – од Лабірщизны, Старолюбівнянщизны, Бардієвщизны, Свідничини, Снинщизны, а тыж ай зо Спіськово-веського округу. Вшытко ся то змістило під єдну стріху. Про бідны сільскы дівчата і хлопців была то велика шанса ся під ню дістати. І хоць условія в театрі были скромны, грало ся з надхнієм, з выужытєм цілого свого таланту. Наперед в тзв. „Жанровых вечорах“, в балеті, опереті, а потім ай в драмколективі.

Аня вшыткым перешла. Мала снагу грати в кождім жанрі. Не операла ся лем на шось єдине. Близкы ей были, глывно комедіальны ролі. Любила выступати у приповідках про діти. Першов ей ролів была Вустя з облюбленого титулу Михайла Старицького Ой, не ходи Грицю... Была ту Уляна, баба Охехуля і десяткы іншых ролей, яки заграла на сцені свого театру і перед мікрофоном Словенського розгласу в Пряшові.

Веце як 40 років пережила на сцені. Быв то повнокровный живот, богатый на добры, але і трагічны зажиткы. Тисячі кілометрів, яки перебороздила за своїм позерателём по русинських селах у старенькім театралнім автобусі, де нераз треба было мерзнути як за сценов, так на сцені – были наповнены ласков ку своїй роботі, ку театралному уменю. Аня любила свою професію, яка ся стала змыслом ей жывота. Мало хто знає, же як свіжо оддата жена підступила тяжку долю. Пережила трагічний пад із стріхы і переконала на своїм тілі ачей 18 зломенин. Была молода, перемогла над великов фізічнов і духовнов болестев і скоро по двох роках ся назад вернула на сцену, де перебыла аж до своей пензії.



• Наша юбілантка, бывша геречка Театру Александра Духовича – Анна Бітнерова, родачка з Камюнки, окрес Стара Любовня, в молодім віці. Фотка: архів редакції

Часто ей видно на Масаріковій улиці в Пряшові, де бывать. Ходить уже з палічков, але гордо, вырівнано, привертать увагу своїм густым волосём – будь звязаным до елегантной конті, або до интересного фолклорного хвоста. Волося доднесь творить коруну ей красы. Кедь ся стрічаєме, не можеме ся наговорити. Она, як отворена книжка. Все мила, пригварчіва, як люде з Камюнки звикнуть быти. Староба не є радість, а она то добрі знає, бо поламаны кости ся часто озывають. Дарьмо є, ай артистка підпадать часови і хоцьбы не знати як ся тримала. Сім хрестиків є сім хрестиків. Але што наробиш, нести треба і тот восьмый. Жебы був легший? Може го спомины на молодость дакус зніжнять, зроблять переносливым. Дай Боже, абы не было болести, абы лем радостны спомины ей память навщіляли – з дітства, молодости, з театралного жывота. Наісто они ту суть.

Судьба русинських дівчат в Українськым націоналнім театрі, днесь Театрі А. Духовича в Пряшові – то ціла епопея, яка бы сі може залужыла окреме змалєваня. Аня Бітнерова творить пестрый дорогоценный камінчик в мозаїці умельського жывота Русинів Пряшівщизны.

Анна ГАЛЧАКОВА

Як єм ся зачала із пером грати...

Я од мала стишкы пишу,
а знакомы гварять,
є то чудне, же ся твої,
стишкы так выдарять.

Я повіла, же я на них,
барз не розважую,
што мі праві на дум приїде,
раптом записую.

Я уж была писанины
до вагона мала,
як была-м систематично,
вшытко записала.

Спочатку-м ся з пером грала,
як ся в коцкы гравуть,
негадала єм ці они,
даку ціну мавуть.

Але потім чловек мудрый,
дав мі таку раду,
най стишкы кладу до лады,
а не поза ладу.

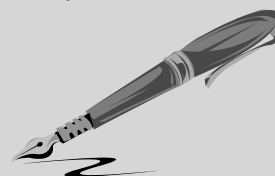
Тота рада мі помогла,
велё захранити,
не мусило міх (пар) папіря,
вітром полетіти.

Страчены уж ся не вернуть,
можу добрі знати,
кідь хочу міх наповнити,
мусю фурт писати.

Та лем дай Господи Боже,
най мі здравя служыть,
в моім мозгу ші постійно,
копа стишків кружыть.

Лем треба по єднім слові,
одтам выхпатити,
а до рядків їх як треба
шувні поскладати

Як напишу, прочітам їх,
самі ся мі люблять,
певно вірю, же наладу
і вам не погублять.



ПгДр. Станіслав КОНЕЧНІ, к. н.

Погляд Ю. Ставровского–Попрадова на розвой Русинів в Угорьску

Юлій Ставровский-Попрадов (1850 – 1899) беспохыбы належить мінімално ку пятём найвызначнішым русиньскым народным будителям і представителям народного возрождіння Русинів в Угорьску в другій половині 19. стороча. З того погляду є добра каждая нагода припоманути сі ёго жыт і творбу, котры наповно присвятив еманципації свого народа і ёго далшому розвою. Интересны суть погляды Ю. Ставровского-Попрадова на історію Русинів, як і на їх тогдышнє поставліня в країні.

Дізнаєме ся о них з пару історичных работ Попрадова, але, главно з ёго барз богатой публіцистичной работы.

У своїй концепції Попрадов історію Русинів розділив на етапу перед А. Духновичом і на етапу по ёго смерті, што свідчило само о собі о ёго одношіно к тій оригінальній особности русиньского возрождіння і о розуміння величезного значіння і ёго брагродній роботі на хосен дотогды утискованого і малознамого русиньского народу в Угорьску.

Окремо критично ся поставив к етапі феодалізму, який розумів, а то несправно як найвекшу перешкоду на пути рівноправности угорьских Русинів. Припоминав, же іншы народы ся скорше збавили феодального ярма і історично прогресують, покы в Угорьску і надале перетримув середньовіччя, дякуючі недослідній аграрній реформі в марцовій конституції і в слідуючих правных актах. Феодалізм поважав за главну причину значной ізолованости Русинів од політичної работы, з котрой выходила ай їх пасивность і безнадій.

З другого боку Попрадов барз позитивно оцінював діяльність грекокатолицької церкви в історії угорьских Русинів. Окремо оцінював запал духовенства, їх обрану выходного обряду, хоць тым не раз слідовали властны цілі і хранили сполоченське поставіння. Як негати́вне означів поставліня ягерьского екзарху в одношіно к унії, яке называв деспотизмом. Часто высловлєв великий жалє над упадком візаньского обряду в Угорьску, которого ся тімло много латиньских елементів.

Попрадов дуже реалістично характеризовав сполоченську ситуацію Русинів в Угорьску в першій половині 19. стороча: подля нёго селяне были сполоченськи ізолованы нелем од панів, але і меджі собов взаємно. Русиньскы священники, окрем своїх душпастьських повинностей, тьж самы ґаздовали і не зоставало їм часу, ани охоты на освіту ці патріотичну роботу. Меджі Русинами было мало світської інтелігенції, зато їм найвече хыбили політичны вожді і штатники, котры бы їх доказали успішно вести.

Трапив Ю. Попрадов і языковий вопрос. Церковнославянський язык, котрый істий час ашпіровав на функцію літературного языка Русинів, був уж барз оддаленый од старославянської основы, тзв. „язычіє“ было без системы, зато векшына інтелігенції ся прихылила ку руському языку, хоць го докладно не знала. Ай інтелігенція комуніковала діалектом, зато народ не мав ниякы языковы при-

клады, котры бы ся усилював досягнути. Учітелі в русиньских селых учіли на містнім діалекті, также створив ся блудный круг. За великий гендікеп поважав абсценцію оригінальной русиньской літературы.

Залучіння ся А. Духновича до русиньского народного руху поважав Попрадов за вирішальный в історії Русинів. Подля нёго А. Духнович, на розділ од попередніх народовців, котры лем описовали тяжку ситуацію Русинів і плакали над нєв, порозумів причіны такой атмосферы. Отворено выголошовав, же Русинам так дуже не пошкодили історичны події, ани іншы народы, але они суть самы собі на вині.



• Юлій Ставровский-Попрадов беспохыбы належить мінімално ку пятём найвызначнішым русиньскым народным будителям.

Другу выгоду А. Духновича видів Попрадов у тім, же нашов дорогу, за помочи котрой бы ся дало змінити поставліня Русинів в Угорьску, і вшыткы кривды направити. Ёго кредом было: школованых підтримати – худобных школовати. То значило, же было треба заанґажовати інтелігенцію про русиньский народный рух, а заедно розвинути культурно-освітню роботу меджі Русинами. Зато Духнович, на розділ од А. Добрянського за основу народного жытотя не поважав політику, але культуру. Таков путєв ся выбрав і Ю. Ставровский-Попрадов.

Правда, першы місяці по поражці революції в Угорьску давали скоріше за правду Добрянському і ёго групі, затоже Русины досягли великы успіхы в многих областях. Ужгородський діштрікт і висока функція А. Добрянського назначовали можну автономію русиньской теріторії. Много Русинів ся стало жупанами, піджу-панамы, служныма, референтами, судцями і урядниками штатной справы. У внутрішній агенді діштрікту зачав ся поужувати руський язык.

Руський язык ся став выкладовым языком про релігію, історію, географію на ужгородський, у прясівській гімназії ся учів як повинный предмет. Авторіта і вызнам руського языка в цілім регіоні ся повышыла. Од 1850 року під

веджінем Якова Головацького у Відню выходив Вістник Русинів. Іван Раковский од 1850 року був в Пешті редактором „Земского правительственного вестника для королевства Оугорщины“, а од марта 1856 року там редіґовав тьж денник „Церковная газета“.

В тім часі vznikли ай першы русиньскы сполкы. В 1850 році якраз Духнович заложыв „Литературное заведение Пряшевское“, в септембрі 1862 року там vznikло Общество св. Іоанна Хрестителя. На основі тых традицій нескорше в Ужгороді vznikать Общество св. Василія Великого, яке зограло вызначну роль почас слідуючих років.

Великы успіхы Русинів не тримали довго. Ужгородський округ заникнув, а руський язык був поступно вытиснутый з урядів і школ. До функцій на Підкарпатію і на выходнім Словеньску ся зась дістали люде мадарьской народности або мадаряне. Віденьський двір, котрый ся дістав до проблемів заграничної політики, приправлєвав ґрунт на вырівняня з Угорьском, а так толєровав утискованя немадарьских народів і народностей до дефензівы.

Офензива мадарьских владных кол была в одношіно к Русинам заміряна на область грекокатолицької церкви, котра представлєвала традичну опору русинства, протів Общества св. Василія Великого і протів руськым школам.

Снагы о мадаризацію грекокатолицької церкви ся зачали проявлєвати уж од 1864 року, кедь умер мукачевський єпископ Василь Поповіч, причім ёго наслідником ся став Штефан Панковіч. Тот, як і ёго права рука, каноник Іоанн Данилович, котрый претендовав на пост прясівського єпископа, був прихыленцем мадарьской церковной політики. Провладну орьєнтацію окато проявлєвав і Іоанн Пастелій, який ся став мукачевським єпископом в 1874 році, але не поступовав так отворені і безцеремонно, як ёго попередник.

Смерть єпископа Осифа Гаґанця в 1875 році вытворила простор про мадаризаційный тиск ай в Прясівській єпархії. Новый єпископ Николай Товт, і хоць просаджовав наміры угорьской влады в ділі церковного языка і церковных школ, але, на розділ од мукачевских колеґів, снажив ся тьж утримати сімпатії вірників, зато був опатерніший і дипломатичніший.

Активіта владных сил в Угорьску ся заміряла ай на Общество св. Василія Великого, котре розвивало главно єдину роботу. Окремо тернєм в оку був выдаваний часопис „Свѣтъ“. В 1871 році были з веджіня общества вылучены ёго ведучі особности: А. Добрянський, І. Раковский. Професоры ужгородської гімназії Віктор Кимака, Кирил Сабов і Юрій Іґнатков, котры фактічно творили часопис, были переложены на оддалены місця (Печ, Сеґедь, Левоча), як і священник Свѣтлен Фенцик (Дусино).

В 1871 – 1872 роках новинкы під назвом „Новый свѣтъ“ выходили, але кедь были зась обвинены з руського націоналізму, были заставлены. Новый часопис „Карпаты“ уж мав ай мадарьський додаток і писав в смиренім дусі. Уток мадаризаторів

на русинське школство ся зачав од 1875 року, од наступу Коломана Тіси до фунції премєра пештяньской влады. Ішло в основі о поступленє заводжованя мадярчіны до штатных а носкорше до сільских і церковных школ.

Мадярізацію русинських інституцій Попрадов переносив дуже тяжко і усилював ся єй забранити подля своїх сил і можностей, т. є. за помочи своїх поетичных і публіцистичных творів. Много боївав о захрану періодіка „Свѣт“. В пресі отворено пропаґовав замір, абы ходем в подобі новин „Новый свѣт“ ся за каждую ціну утримав. Правда, мав бы быти отворений розлічным поглядам, жебы ту могло писати штонайвеце авторів. Кедь редакторы і творці новинок не порозуміють тоту вызву дня, треба їх выміняти.

Попрадов в пресі вегементно обґаєвав Общество св. Василия Великого, котрый

влада за помочи помадарченої ієрархії ся снажыла зліквідувати. Заєдно сі думва, же то бы мало быти літературне общество русинського народу, незалежне од політики. Ёго главну ціль видів у формованю і ровиваню русинського літературного языка. Общество бы мало быти веце доступне народу, зато же в припаді підпори з боку шыршой громады, ся го нікому не подарить знищити. Ёго главными підпорвателями і шырителями бы але мали быти священники і учітелі в русинських селах.

Свою позицію к Русинам і ёго жертвенность помагати Попрадов нераз демонштровав і за помочи своїх особных рішень почас короткого, але дуже плодного жывота.

В 1860 році, наперек отвореным можностям занимати ся науков ці педагогічнов работов, вирішив служыти церкви, жебы

быв так штонайближше к обычайным Русинам. В 1872 році мав можливість робити в штатній службі, робити в дипломатії, ці докінця одыйти аж до Руська, а то дякуючи своїм языковым знаням. Він але своє попереднє рішєня повторив. В 1879 році як урядник єпископской канцелярії в Пряшові міг робити в політиці або як будитель меджі Русинами.

Під впливом концепції А. Духновіча выбрав другу можливість. На приговор А. Добрянського став ся священником в Чертіжнім, присвятив себе поезії і культурі. Дуже скоро приобрів симпатії і узнання Русинів у блискій і шыршій околиці. **Быв мірным чоловіком, барз стрічним, не обходив компромісы, а в основных вопросах занимав принципальну позицію. В тім плані може быти прикладом і про активістів русинського руху і днесь.**

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА

Прутяный світ Осифа Цоцулі (Будуть мати традичны ремесла продовжователів?)

Жылот на селі все быв позначений твердостєв, примушовав чоловіка знати ся обертати на вшыткы боки, розуміти ся до каждой работы, порадити собі в кожій ситуації. Але главно, з мініма схосновати максимум, або даколи і з „ничого“ зробити „дашто ужыточне“. Валальскый чоловік не быв звыкнутый николи по тяжкій роботі оддыховати пасивно, все за тов формов оддыху скрывало ся штось хосенне, што збогачовало нелем ёго самого, але інспіровало, помагало жыти і людем навколо нёго. Таки люде, яких собі памятам із свого дитинства, жыють по селах і днесь. Якбы ся ту заставив час. Ходем про тых скорше народжєных...

Такого чоловіка єм обявила і в Андріївї коло Бардієва – кошикаря Осифа ЦОЦУЛЮ. Роки на пензії, коли бы мав оддыховати, выужывати на хосенну залюбу, на котру в часі активного жывота не мав часу. Властно, го ку тому привела хворота. Не надарьмо ся гварить, же вшытко плане є на дашто добре. Чекаючи на компліковану операцію, жебы одогнати хмарны думы, промітав собі в мысли ціпый свій жылот, глядаючи в нім якысь позітивны моменты. Вернув ся до родной Дубовой, де виростав і де як хлопчіско пробовав выплести мамі кошарик на бандуркы. Быв то ёго першый дотык з вербовым прутєм, котре ся нескушєным рукам хлопця не хотіло піддавати, крутило ся на вшыткы боки, ламало, але хлопчіско ся не здавав і першый кошарик був наконєць на світі. Якый був на нёго гордый...

Одтогды перешло много років, але чом бы не попробувати... Так ся Осиф Цоцуля пустив до работы. На самый перед было треба нарізати валушне прутя, котре не є так легко найти. Треба ся находити много кілометрів, бо хотарь є на прутя скупый. Днесь уж пан Цоцуля знать свої місця. Найкрасше прутя є коло Дуклі, потім путєв на Містиско коло Свідника, або коло Горнаду, недалеко Кошіць. Бісідуєме о вербовім прутю, але способный і скушєный кошикарь, яким ся за тых скоро 30 років работы пан Цоцуля став, мусить знати, же з приближно тридцять двох сорт верб суть найкрасшы кошарыкы з вербы-поточніці, а найтяжше ся робить з прутя вербы-лозы. Властно, то ани не є тонке прутя, але грубы колыки, котры ся щіплють на тонкы пасы – тоты ся звуть шлем, і з них ся потім плете. Ё то нелегке діло, бо нашіпаны пасы треба потім огоблєвати на потрібну шырку і грубку – приближно два міліметры. Притім мусить мати чоловік покій і велику концентрацію.

– *Тогда не могу прогварити ани слово, лем потихи хожу, жебы отця не вырушыти,* – приближує ситуацію дівка Анна, котра з няньком жыє і старать ся о нёго. Видить ся, же тотя сімбіоза є позітивна про обидвох – отця і дівку, котра ся до родного села вернула, жебы доховати нянька, но в лоні красной природы і сама нашла душевный покій і животну рівновагу.

– *Анічко, принєсь іщі тот кошичок із вербы-лозы, і тот, што до нёго даваме хліб, тот з прикрывков...* Суть то досправды унікаты з продуманов техніков і педантностєв у вшыткых деталях. Професіонална работа. Отець є пышний на свої прутяны діла, але і

на дівку, учітельку в школці, котра мать тепле одношіня ку своему краю, людем в нім – Русинам з їх автентичнов культуров, щірым сердцем і великов душов. Тото вшытко ся намагать передавати тым найменшым – русинській дівчорі.

Навціва прутяного світа в скромнім обыстю ёго сотворителя внесла і до мойй души незабытну атмосферу спокою і покори. Покоры ку щірым людем, ку неконечным годинам работы наунавных рук, котры творять унікатну красу. Запах прутя дыхать з каждого місця... За тых скоро 30 років од осудной операції, кедь під руками пана Цоцулі виріс першый кошарик, майстер-кошикарь плете понад 30 сорт вшеліяких виробків – кошариків, великодных корбачів, декоративных предметів. Доведна їх выплів понад штирі тисячі.

– *Знаете, што ся плете найтяжше? То бы сыте не здогадали,* – гварить пан Цоцуля. – *Найкомплікованіше ся плете великодный корбач, бо при нім як ся раз замылите, веце корбач не докінчіте,*



• Знамый кошикарь Осиф Цоцуля з Андріївї коло Бардієва, котрый на пензії наповно выужывать час на свою залюбу.

так ся вам прутя помішати. Хоче то найвекшу концентрацію, але і шиковність і силу в руках. Корбач мусить быти естетичный із виштыкых боків, зато мусить быти прутя плетене акуратно, не сміє нич стырчати. Найліпше ся плете з молодого прутя, котре ся зберать од половини юна до половини септембра – є то такзваний зелене збераня. Прутя мязгує, є пружне і лупить ся. Потім наслідую зимунше збераня – прутя ся перестає лупити і є тверде, зато го треба варити. Є з тым робота, але варінём прутя наберать пружность і красну фарбу. А што є важне, знищать ся в нім і зародкы вшеляких шкодиць. Плести мож і з інших матеріалів, котры нам природа нукать – із соломы, коріня, кендерічя, терстины і з уж споминаного шлему. Барз добре є агатове коріня. Уж єм плів і з того. Є то прекрасна робота...

Осиф Цоцуля бере до рук зачату впалачку і вказує, як ся плете з молодого прутя, котре є пружне, легко го мож згнати, не ламле ся:

– Так, як мала дітина. І ю треба одмала „згнати“, як тото прутя. Помалы, терпезливо, жебы сьме дітину не зломил, не поранили душу... Раз за мнов пришли двоми хлопці, ці бы єм їх не научів плести з прутя. Пришли раз, другыраз, третіраз... Слідовали ня, слухали мої рады, але як ани на четвертый день кошарик не був готовый і з них ся не стали кошарі, еден мі гварить: – Уйку, а простіше бы ся то не дало? Молоды хотять виштыко наскоро, не мають на нич часу а при кошаркостей мате до діла з великов терпезливостев...

Мгр. Любослав КАЛИНЯК

Русиньска популярна музика на Словеньску

Попри народній музиці знаме і тзв. умелу музику. Поняття народна і умела музика поставлены протів собі, підкреслюють розлічне соціалне походжіня і соціалну функцію музики. Автором умелой музики є музичный композитор, котрому ся музична творчость стала професією. Зато умелу музичну творчость называєме і професіоналов музиков. Попри професіоналній творчости познаме і напівумелу, аматерську музичну творчость, котра творить переважну часть тзв. популярной музики.

Термін популярна музика є комплекснов назвов про велику часть творів розлічного характеру, походжіня і якости, характеричный коротшым розсягом, простішов структуров, стабілізованов і ясов музичнов формов, забавнов функцієв, масовым інтересом слухателів, беспосереднёв комунікатівностев і приступом найшыршым масам слухателів. В популярній музиці є автор справа знамый. Співака ся шырить через радіо, телевізію, музичны средства, пресу і мать значно коротшу жывотность, як народна музика. Популярна музика є вопросом моды, моментальной симпатії і облюблености у даной части ґенерації, зато і єй жывотность є коротка.

Русиньска популярна музика на Словеньску мать свою традицію. Од 1962 року ся ту творила шырока база інтерпретів русиньской популярной музики. Взякали модерни капелы в основнім інструменталнім зложіню: електрофонічна гітара (солова, допроводна, басова), електрофонічний клавесовый інструмент (в сучасности сінтезізатор) і бубны (од 80. років 20. стороча і електрофонічны бубны). Електрофонічны музичны інструменты заділюєме до категорії електрофонів, бо они електронічно зосилюють тony.

Музичны капелы суть практично продовжователями народных капел. Служать на забаву, суть інтеґралнов частев музичного жывота по селах, містах і новодобого розвитку музичного думаня. Маме ґрупы, котры інтерпретують народны співанкы, і кедь в новій подобі, але тыж переберають і репродукують репертоар популярных співанок домашніх і заґранічных популярных ґруп. На другім боці, зникають русиньскы музичны ґрупы, котры інтерпретують властну творчость. Естетично-умелецька функція творчости таких ґруп, або пар ці єднотливіц выходить з умелецького смаку і таланту авторів, технічных способностей і естетичного ідеалу. Їх продукція є адресована нелем самому авторови, на успокоїня єго умелецького смаку, але і публіці. Найоблюбенішы авторскы співанкы ся часто органічно зачлєнують до активного співу, де переходять процесом фолклорізації і стають ся з них шлагґры.

Тым мі пан Цоцуля і одповів на мій вопрос, ці мать кому передати свої цінны рады, ці мать кошаркоство перспективу, або зникне із заником найстаршой ґенерації кошарієв. Свого часу організовав кошаркыскы курзы і Уряд работы в рамках рекваліфікачных курзів про лєдей без работы. Як мі пан Цоцуля повів, за два роки він як школигель зреалізовав з помочов Уряду работы доведна 13 три- і шістьтыжднёвых курзів, причім в єднім курзі было 20 – 25 людей. Курзы ся організовали по цілім Словеньску, але главно там, де є край богатый на прутя – в Міславі коло Кошіць, але і в Железовцях, у Левочі, в Бідовцях коло Кошіць. По збераню прутя, яке было сучастев курзу, участници ся посходили до культурного дому, або десь інде в данім місті або селі, і там ся учіли під веджінем пана Цоцулі плести. Были то люде молоды і старшы, білы і Ромове, але по скінчіню курзу нихто з них не проявив інтерес о такий способ обжывы. Оно і тяжко о обжыві в припаді кошаркоства бісидовати, бо оцінити дакількоднёву, даколи і тыжднёву роботу, котра є потрібна на выплєчїня доконалого виробку, мало хто знать. Ани пан Цоцуля свої кошары не продават, хоць суть прекрасны, унікаты. Просто, не є кому, і кедь грошы бы ся зышли як сіль, бодай лем на то, жебы собі міг привезти прутя на роботу. Нашастя, іщі жыють добры люде, котры вдячно помогут. Так Осиф Цоцуля – єдиный кошаркы на шырокій околіці Бардієва і Свідника, плете про радость, жебы выповнити час днів старобы, котры з каждым новым кошарком дають єго жывоту змысел. А з таков радостев, як плете, свої кошары і дарує. Сусідам, родині, добрым людем...

Фотка авторкы

Найвыразнішыма персонами той жанровой сорты суть братья Янко (1947) і Мілан (1951) Калиняковы зо Свідника (*The Apples*, пізніше *Spektrum*), котры властнов творчостев і вокално-інструменталнов інтерпретацієв вказовали путь русиньскій популярній музиці, о чім свідчать їх высокы оцінїня у конкурзах: 1969 р. – 5. місце на II. біт ліґи у Снині, на 1. Выходословеньскім фестивалі музики у Пряшові – 5. місце, 1971р. – на Сіґналі – 50 у Стропкові – 2. місце за пісню Грецькы баї, 1973 р. – на 1. біт фестивалі у Свіднику – 1. місце, 1975 – на 1. выходословеньскім фестивалі українських вокално-інструменталных ґруп в Стаціні – 2. місце, 1976 – на 2. фестивалі українських вокално-інструменталных ґруп в Стаціні – 1. місце, 1976 – на Крайськім конкурзі танечных орхестрів в Гуменнім – 1. місце, 1977 – на цілословеньскім фестивалі аматерской популярной музики Оравськы сінкопы – 77 в Істебнім – честне узнаня за драматургію выступліня. О капелі ся писало в містній, реґіоналній і цілословеньскій пресі.

У приватній кроніці Янка Калиняка ся пише: „У Свіднику ґрупа *The Apples*, наслідно в апрілі 1971 переименована на *Spektrum*, мать довгу традицію. Визначає ся, главно умелецьков інтерпретацієв і прикладным професіональным приступом ку музиці, новаторством і експеріментаторством у властній творчости і виховным впливом на другы ґрупы... ґрупа як перша і єдина пропаґовала



• Вокално-інструментална ґрупа Рутеніус із Свідника, у котрій суть: (зліва доправа) Іґор Бойкас (басгітара), Любослав Калиняк (гітара, спів), Александер Бойкас (сологітара, спів), Славомір Калиняк (клавесовы інструменты, спів).

і пропагує українську культуру... Група датує свої початки до років 1962 – 1963“ (Свідник 1976). Я лем додаю, же в роках 1952 – 1989 русинська культура не была офіційно признана і могла ся шырити лем під назвов українська культура.

Шкода, же днесь музичны редакторы русиньского высиланя Радія Патрія ся не вертають до минулости і не выбирают зо свого архіву мелодії той славной групи, котра ся в 1980 році розділила на дві групи – ЦЕНТРУМ і КОНТАКТЫ, які продовжовали шырити започату славу. Од 1983 року ся популярны співанкы од русиньских авторів і груп зачали шырити і через друковане слово. Їх тексты суть задокументованы в Репертуарнім збірнику ч. 2. (КСУТ, Пряшів 1983), в Репертуарнім збірнику ч. 4 (КСУТ, Пряшів 1985). Окрем того 13 популярных співанок на тексты М. Дробняка, С. Макары, В. Гайного, В. Боднара, Ю. Цімборы захопив Ю. Цімбора у зборнику „Бескидські резонанси“ („Збірник пісень для соло, дуо, тріо співу, фольклорних та вокально-інструментальних груп“. ЦК КСУТ, Пряшів 1982).

Ситуація по 1989 році ся на полю русиньской популярной музики явно змінила. Групи уж не суть реєстрованы, не організують ся ниякы конкурзы, также люде суть мало інформованы о уровни тях

груп, їх солісты мають мало можностей даґде ся вказати, што їх гамує в умельцьким прогресі. Світлым моментом в посліднім десятироччю было організованя двох фестивалів русиньской популярной музики (1993, 1994) у Свіднику під покровительством Русиньской оброды, на котрых ся презентовали групи з приближно 25 – 30 авторськыма співанками. Думам собі, же тоты фестивалы дали можливість на конфронтацію окремым групам, але і на презентацію розвою русиньской популярной музики на Словеньску. Співанкы в русиньскім языку были розлічного жанру (діско, поп, рок, балада, рокенрол, метал, панк, бітбіт і т. д.) . Ціны ся приділівали за текст, мелодію, аранжма і за цілкове умельцьке обробління, а наконєць была приділена і ціна позерателів. Была то красна думка, зродивша ся меджі Русинами, які люблять популярну музику, шкода лем, же недостаток фінанцій ї загамовали, і так не доволили тоту красну традицію посунути далє.

Про мене був першый русиньскый фестиваль популярной музики (1993) великов сатісфакцієв, сам єм на нїм брав участь і здобув 3. місце за властну мелодію і аранжма, но був то і імпульз про моїх приятелів, жебы сьме заложили властну групу RUTHENIUS, котру маме дондєсь і намагає ся в ній розвивати свої творчі амбіції.

Миколай КСЕНЯК, лауреат Премії А. Духновіча за русиньску літературу ЖМЕНИ РОДНОЙ ЗЕМЛІ

Же праві ся мусять дябли жени-ти, кедь на мене пришла з ничого нич горячка і ку тому єм помалы двадцять кілометрів од ґазды, у котрого бывам. Іщі щастя, же єм зо сыном, бо кебы сам, та не знам, што в тій сніговій каламіті бы-м собі почав, – роздумує камюньскый дротарь Петро Карат. – Гей, днесь єм принучений хворобов перестати майстровати. Най ґаздыня зве оправити, латати ці дрововати. Ні, пробачте, завтра гей, но моментално не єм способный. Горячка ня палить, пот з мене квапкати, ноги мі зслабли. Ледва крошьню несу. А ку тому зимный вітор дує, снігом до мене пере а тяжкы чорны хмары іщі веце ся на землю спущають. Но мушу признати, же такый час ма на то своє право, бо є марец а він вывивать танець ту, в Сербії, і у нас, в Замагрі. Тугше позапинам серзак і гуньку, бо холод ня прешывать, під скору ся загрызати. Но, уж є ситуація ліпша, бо входжу до села, ближу ся помалы ку церквы, де мене бізовно уж сын Миколай чекать. Так сьме ся рано догодли.

– Няню, чом мешкаете?
– Дашто ся?...
– Чом так нескоро? Ці сьме не збачили, же хмары... Што є вам? Ледва на ногах стоїте. Такой взяв Миколай вітця під пазуху. – Є вам плано?
– Барз плано, сынку. А так нечekanі ня то взяло.
– Як такы дійдеме ку ґаздови? Тады то двадцять...
– Та уж лем даяк, сынку, ся довлече.

І плетуть ся польнов дорогов дві поставы биты вітром, понуряючі ся

до нескорочерней тмы. Часто ся заставують, о стром і о телеграфны стовпы ся операют.

– Мороз, сыну, ня прешывать, зима трясє...

– Уж ся приближуєме, няню, лем вытримте.

І зась помалы крокы, зась підперать хворого невладного сынова рука, зась чути збыхы, скрипіня зубів... Влечуть ся дві споєны фігуры через село, заставили ся перед будинком, в котрім нашли стріху над головов, перешли двір і вошли до своєї ділні. Лампаш ся розсвітив, старый дротарь ліг на лавку, молодой го поприкрывав, запалив в пецю, поставив на чай.

– Дам вам, няню, хліба і ковбасы.

– Ні, не хочу, – ледва чути одповідь.

– Липовый ай з румом вам поможе.

– Міцно ня стисла зубата. Велє сил єм стратив.

– О два-три дні зубату выжене-ме. Зась будете як паробок...

– Ой, кебы есь мав правду. А пот фурт з мене тече.

– Може є то добрі, – вытече з вас проклята хвороба. Дам вам чіст-ту кошелю. Переоблечте ся.

Довго не доказав з дротаря выгнати хворобу ани міцный чай, ани порошокы з апатыкы, ани мокры обклады. Дротаря Петра хвороба змінила на непознання: схуднув, на нотах не устояв, память як паробок...
– Ой, кебы есь мав правду. А пот фурт з мене тече.

дротарів-камаратів ся вивідовав, як іде ремесло, што пишуть з дому, які зарібкы... І ґаздови дяковав за прихиліня в домі. Каждый од Петра одходив пересвідчений, же о день-два істо двигне крошьню зо серсаном і повандрує по своїм раєні. А вечур – кедь навщівы ся розышли і зівстав лем зо сыном – нараз змінив і тему, і оптимістичность мыслі.

– Сынку мій, добрі собі запамятай, што ті повім, бо веце то не повторю.

– Слухам вас, няню.

– Кедь умру, сынку, ты мусиш быти мамі опором, ты мусиш плуг певно в борозді тримати, ролі-луку косити, з ліса дерева...

– Чом о таких смутных... Тады найгірше мате за собов, здрава ся вам навертат.

– Знаю, Миколайку, чом ті...

– Мылите ся. Уж сьме перемогли зубату.

– А своєго молодшого брата уч выштыкым роботам: і косити, і косу клепати, і горці латати...

– Няню, же вы собі з мене утягуєте?

– Свою малу сестру нигда никому не доволь уражати, зосмішнєвати!

– Вы мене не слухате і лем своє...

– При купованю корунку на доло-ни трираз зобертай.

– Няню, уж дост. Не жартуйте.

– Іщі ті приказу.

– Што ся з вами робить?

– Свою крошьню о три-шти-ри рокы даш братови. А дома го

зашколь, най в дротарстві набуде істоту. Мою крошню ты здідиш.

— Брата вы зашколите.

— Не скаж мі до речі. Іщі єдно ті наряджую. Чужа земля, сынку, є немилосердна. Є барз тяжка. Ани дыхати не дасть. Зато...

— О чім то вы?..

— Зато ті наряджую і тя прошу, сынку мій любый, принесь мі з нашого хотаря три-штыри жмені родной землі і посып нёв мій гроб. О того істе попрось дротарів-моіх камаратів з Камюнкы, Странян, Орябины, з Літмановой, з Липника, котры в тім раёні майструють. Слухаш ня, сыну?

— Слухам, лем тому не розумлю, бо вы завтра двыгнете крошню і...

— Запамятав єсь собі, што-м ті теперь наказав?

— Барз добрі. Уіщую вас. Уж спокійно лежте, оддыхуйте і ся не трапте.

— Подь ку мі, най тя поцілю і од цілой родины ся одоберу.

І поціловав сивый дротарь трираз сына зо слызамі в очах.

— Няньку, што ся з вами чинить? Уж ся не трапте...

— Уж істо, сынку, ся не буду довго трапити.

І обернув ся майстер на другый бік. І в тім моменті ся поминула і ёго ясна мысль. Обновила ся му горячка, блуды выкриковав, потив ся, зимница з ним трясла. Кедь ся перебрав, був цалком забаторений до себе. О минуто цілый світ ся з ним крутив, в голові му гучало, при сердці остро штіхало. Не помагали чаї, не одогнали брыдоту, ани порошкы, ани обклады не улявили болести, а рано... рано наш майстер-дротарь лежав спокійно. Быв вылічений. Нич го уж не трапило.

Сын мозольнатов руков запер нянёві очі навікы вічны.

Выстроїли хрістіянський погріб. На цінтерю в чужині прибыв свіжий гроб з деревяным хрестом.

Люде ся розышли. Около гробу остали лем дротаре.

— Не забуду, няньку, — шепче Миколай і утерать слызы. — Дякую вам, майстрове, і прозradжу вам нянёву послідню просьбу.

І поросправяв і попросив.

На другый день несла пошта в копертках смутну новину до Камюнкы, Орябины... Текли вдовины слызы болю, плакали сироты, дзвонили погребны дзвоны, в церькви служыли задушну літургію.

— Што без тебе, Петре, почну? — божейкать вдова. — Хто дрібным діткам поможе? То в гробі мам сама лежати?

Но ани болесті, ани слызы не заставили біг тыжднів, місяців. Ярь одквітла, зерно з роль звезене. Осінь намішала жовты, баршановы і червены фарбы і першым морозиком помалёвала травы, листья.

В тій добі рока і дротаре — як перелитавы пташкы — готують ся до світа на заробкы. І Миколай ся договорив з тыма дротарями, котры з ним майстровали в сполочнім раёні, хто коли двыгне крошню на хырбет, но главно, коли ся зыйдуть при гробі. Зродила ся догода: буде то перша новемброва неділя перед обідом.

Подля старых звычаїв ся і Миколай розлучів з мамов, сестров а молодшый брат му припомянув:

— Од студні!

І помандровав Миколай першыраз без вітця. Ідучі майстровав, галерик ку галерику прикладав, путовав выходженима стежкамы на юг, дротовав, ціфровав, латав і ку корункам далшы філерикы одкладав. Так ся ближыв ку селу Древіца, де жив ёго ґазда і котрый бізовно уж на нёго чекать. По звитаню з ґаздом і з ёго фамеліёв, господарь го заскочів.

— Де маш, майстре, брата?

— О, він мусить іщі підроснути. Мать лем девять років. Най іщі до школы походить.

Першый день по приході Миколай ся з мотыков і грабличкамы побрав на цінтарь. Поклонив ся нянёві, клякнув ку хресту.

— Ту єм няньку милый. А дома вшытко як ся патрить: мама вас поздравують, брат і сестра вас цілують. Урода є під стріхов. ґаздованя іде подля порядку. Лем вы нам барз хыбуєте.

Потім ся помолив, оправив гроб, выскубав траву, упевнив хрест. Звязану жменю живых квітків положыв ку крижу.

— Прийдеме, няньку, — розлучів ся Миколай.

Потім молодой дротарь майже два тыждні майстровав по раёні, обышов села і осады.

Ближыла ся перша новемброва неділя. Миколай ся на ню тішыв, же сповнить, што обіцяв, но і зато, же вшыткы дротаре му істотні... Але мав чомусь і страх: выдарить ся то? Дотримлють слово? Буде то достойне?

Іщі вечур зашов ку гробі, поупроважав го, живы квітки поукладав. Вернув ся до ділні, оголив ся, поумывав, одіня вычистив, вшытко на завтра наріхтовав. В неділю рано побрав ся до церькви, но довго там не вытримав. Не дало му то. Вернув ся на ґаздівський двір, взяв вшытко потребне і выкочів ку цінтерю.

Деня стояв ясный. Было тихо. На цінтерю — ніхто. Над нянёвым гробом — ани то не хотів — сі усвідомив, як час быстро утікать: перед роком нянё іщі были повны силы, енергії, плановали, што дома примурують, же коровку прикуплять... а так нараз іх не звалило, але підтяло. А кебы холем дома, але...

— Слава Ісусу Хрісту, — перебрав го чійсь голос з роздумованя. Опамятав ся. При гробі стояв Штефо Зимафеціян.

— Слава і во вікы.

Не стигли собі порядно руки стиснути, уж ся горнули на цінтерь Чеканяк і Кузмьяк зо Странян, Каня і Деревяник з Орябины, Глинка з Літмановой, Дзубряк, Шквара, Юрашко, Мартяк і Колярь з Камюнкы. На Миколаёво прекапіня обявив ся при гробі і ґазда.

Притомны автоматічно обкоleysили гроб і хтось зачав Отче наш. Вшыткы хлопскы голоса ся злзяли до єдного. Гнедь перешли на Богородице Діво. По молитвах запановало тихо. Миколай не чекав, вытігнув мішок з кешені гунькы, розвязав го і набрав до жмені глину.

— Няньку любый, подля вашого желаня приніс єм вам родну землю, жебы ся вам легко спало. Першу жменя вам посылають мама із двора спід грушкы, другу ваш сын Андрій од студні, третю дівка Марька зо загородкы, де сьте садили ружы а четверту я вам давам. Є з поляны з Хотарного, де сьте мі клепали першу косу до покосу.

— Я ті, Петре, набрав на Стражці, де сьме вєдно орали нашу скалицу землю, — шепче Сивулька.

— Я з Лысиной од студенкы...

— Я з Дубного, де сьме коровы пасли...

— Я спід Высокой, одкы сьме красоты хотаря обдывлєвали і де сьме поляновы співанкы нотили.

Цілый гроб був посыпаний роднов землєв, на котрій ся народив, котра познала ёго першы крокы, котру не раз перешов своїма ногами, котрой материньске слово і співы коловали в ёго крови, котру цілый живот кропив своїм потом і котру носив у своїм сердці по світі. Як же бы му могла хыбити, де спить свій вічний сон?

Хлопи, кым ся розшыли, іщі заспівали Вічнуу память, блаженный покой.

Лем сын Миколай остав клячати при гробі. Схылив ся низко ку хресту.

— Няньку любый, уж є вам ліпше? Уж є вам легше?

Андраґогіка. Духнович не знав цього терміну, але успішно реалізував її ідеї

Людський живот – се цілий и непрерывный процес самополіпшення, самонаучованя и самовихованя, збогаченя практики роботи, поліпшення професіональності кожного чоловіка. Обы быти добрым професіоналом (учітельом, доктором, інженером, архітектором...) треба учитися. У теперішньому часі на помоч чоловікови є інститути, курси, масмедія і т. д. Але то нич не варта, кедь сам чоловік не хоче учитися. Жывот треує од нас много знати и добре робити. У многих припадах бывають так, же од науки чоловік добуде нову професію, нову спеціалізацію. Не раз то бывало, коли доктор став добрым малярём, інженір – музикантом, ученый – писательом і т. д. Таким образом самонаучованя, самовихова при помочі книжок, літературы, тренінґа, практичної роботи дає чоловікови великий хосен. Вышеповідженое має звязок із андраґогіков, науков про научованя старших людей, занятя андраґогіков учіть чоловіка критично думати, праґматично и по-філософськы обдумовати жывот, інтеґровати його из чувственным потенціалом чоловіка.

Ушиткі знаєме, што А. Духнович бив священником. Але його нелегкий особный жывот и многі проблемы соціального жывота народа привели його до того, што он из помочов науки, искусства, творчости став широкопрофесіональным народным просвітительом, ученым, писательом, драматурґом, філософом, педаґогом, лінгвістом, етноґрафом, фолклористом...

Роскрываючи тему андраґогікы, т. є. научованя і самонаучованя старших людей, мусиме виходити из позиції: научити и виховати діти можуть лем розумні и добре виховані учітелі и їх родичі, отцы и матери.

На Підкарпатю и на Выходном Словенську є давні традиції великого потягу до освіти и вихованя. Теперь маєме всякі технології, обы се успішно робити. У часы Духновича того не было, але работа из старшими людьми ишла велика. Її проводили учітелі, священники, інтеліґенты. А и самі прості люде хотіли учитися, читали новинки, місяцесловы, приймали до серця порады розумных людей. И то, што робилося тогды, інтуїтивно, праґматично, емпірично, добровольно, то може быти для нас добрым приміром.

Из многих напрямків сеї проблемы укажеме лем на три: 1. Потреба научованя родичів (отців, матерей), обы знали, як учити и виховати своих дітей. 2. Потреба самонаучованя учітелів для поліпшення своєї професії. 3. Народно-просвітня работа А. Духновича межі простым народом.

Добре знаєме, же Духнович видів у освіті єдиный путь до поліпшення жывота народа. Зато його мучив вопрос: ци готові родичі воспитувати своих дітей? И казав: – Не готові. Зато учив їх. У книжці „Народна педагогія в пользу училищ и учителей сельских“ (1857) дає родичам такі рекомендації: 1. Родичі мусять родити здоровых дітей. Для того треба одказатися од алкоголя, дома робити спокійну атмосферу, обы молода мама (а з нею и утробна дитина) не нервозилася. У домі має быти тишина, спокій, ласка, тиха бесіда, чоловік не сміє кричати на жену, не давати тяжку роботу. Тогды

дитина родиться здоровою. Духнович дає рекомендації додержаня гіґієны в домі, правила укріплення орґанізму дітини, як проводити розумовое вербалное вихованя, о потребі много и ласкаво говорити к нароженому дітяткови, красно и ніжно співати. Уже на першому році жывота, каже Духнович, треба приучувати дітину до твердой стравы. Коли дітина має один рок, треба вести єй до природы, приучати до зміны воздуха, учити ходити по траві, у два-три roky дозволяти лізти на дерево, купатися у природній воді. До школы дітина має быти добре подготовлена фізично и розумово. Окреме учіть Духнович матері, штобы они годовали своих маленьких діточок своим грудным молоком. Бо мамино молоко – то є не лем добра страва, а и продукт, через який передаєся дітині мамина природа, мамин погляд на жывот, родинный ґенезис.

Дуже серйозну роль у вихованню дітей одводить Духнович приміру родичів. Як себе поведать у жывоті родичі, так будуть поводитися и їх діти. Сю позицію Духнович дуже добре доводить на примірі персонажів пєсы „Добродитель превышает богатство“. У бідных, але добрых родичів выросли розумні и добрі діти, а у богатого, але невывованого Многомава вырос сын – бандита. У наш час сей примір дуже актуальный.

Задача учителя, на думку Духновича, не лем учити в школі діти, а проводити широку народно-просвітницьку роботу межі народом, т. є, педаґогізовати народ. А. Духнович писав: „Учителі! Вы есте соль, вы есте просвітители народа, – народа доселе оставленного, народа просвіщения требующаго!.. да вашим попечением, вашим руководством истребится зло, а процвітает добродитель“. Духнович напминав, што быти учителем не легко. То є тяжка професія и відповідальна. Учителем може быти лем чоловік, котрый має до того талант, а педаґогіка – то не лем наука, но и „художество художеств“. Кто хоче быти учителем, мусить мати такі особливости: природный талант, знати добре свой предмет, быти високоморальным чоловіком, доброчесным, добropорядным, скромным, серйозным, любити діти, довіряти їм, быти дисциплінованым. Духнович заявив: морально виховати других може лем моральный чоловік. А. Духнович учив, што роль учителя не ограничена школьными стінами, научальными предметами, його функція дуже широка и приобрітає соціального характера, т. є. Духнович соціалогізує педаґогіку. Треба учити народ, як то робив сам А. Духнович. Народ треба учити жыти, – казав наш будитель. Учити жыти – то значить учити ґаздовати, сіяти зерно, робити собі хліб, учити ставити красні хыжі, як то робили чехы и німці, селянам треба торговлю и ремесла, як то роблять австріякы. Духнович учив селян розводити сады, бо так робили італійці и французы. Не забував Духнович нагадати русинам, обы файно огорожовали свое обыстя, так як французы...

Єдным словом, Духнович у тоты далекі часы, не знаючи андраґогікы, дуже добре реалізував єї ідеї своїми практичними ділами и лишив для нас добрый слід, за котрым можеме повноцінно займатися проблемами важної науки – андраґогікы, т. є. науки про научованя старших. У наші часы андраґогіка – важный фактор поднесеня інтелектуального потенціалу Русинів.

Володимир Фединишинець – плідний письменник

Народився 9. мая 1943 г. у селі Репинний на Мараморощині історичної Подкарпатської Русі, виходив українську школу, бо вшиті русинські з окупаційов края совіцьков арматов были закрыти, закончив і український Ужгородський університет, айбо лишився русином... Статя В. Фединишинеця „Я – русин, мій син – русин“, напечатана вліті 90-го года в Ужгороді двастотысячным тиражом у новинці „Закарпатська правда“ і такой переведена до інших языків, стала первым болістним національным скрипом корінного жителя Карпат по Другій світовій війні. Ниськи В. Фединишинець ісвісний письменник, автор многих книг в українськїм, великоруськїм і русинськїм языках, автор первых романа „Отець Духнович“ і поеми „Будитель“, ізвісний есеїст – книгами „Мирна наша русинська путь“, „Судьба Карпат“, „Я ест Вечный Русин“, „Мы Русины

– Неба Сыны“, „Быти русином – быти русинам“, „Закончити начатое Будителями“, „Карпато-руте-



• Володимир Фединишинець – письменник і публіцист з Ужгороду, котрый був минулого року оцінений Премією Александра Духновича за русинську літературу. Фотка: архів редакції

ны у ХХІ сторочі“ і др. Він став теоретиком і активістом русинського движения, був первым редактором новинки „Подкарпатська Русь“ (1992), пізніше став главным редактором крайового журналу-алманаха „Айно“, заступником головы Русинського научно-просвітительського Общества в Ужгороді. На зборники русинських стихів „Мы – слызиньки на Земли“, „Рутенійо моя, Рутенійо“ ці „Аванте, авангарде!“ мы довго чекали в русинськїм світі і не чудо, же в 2004 році став лауреатом Премії Александра Духновича за русинську літературу мецнаша Штефана Чепы. Як сам написав: „Зараз спокойно афішую себе аполітичным письменником. Айбо ци сесе точно? Бізовно, ніт. Бо каждая моя буква дыхат карпатськов ідеологію, або точно буде уповісти – ідеологію корінных, – русинів... За своїми взядами я – карпато-рутенський націоналіст...“

3

*Він пробудиться, мій нарід, –
Бо кілька мож спати?!
Уже два стороча спит,
Обы не жыритися сонцьом.
Він прозріє, мій нарід,
Бо кілька мож очі держати закритими,
Обы нич не видіти?!
Він учує наконіць, мій нарід, –
Що му гойкают.
Бо кілька мож затыкати уха,
Обы нич не чути?!
Він прорече, мій нарід.
Бо кілька мож мовчати?!
Щи забуде говорити.*

(31. 5. 1999)

14

*Пане-товарышу,
Легко любити
Подкарпатську Русь
Іздалеку,
Через горы, море, океан...
Тяжче єї любити.
Жиючи в єї чириві.*

(15. 11. 2001)

15

*Рутенійо моя, Рутенійо...
Так тя зайды круті
Та й свої розкручині –
Обскубли,
Як гуску.
А перед тым окропом тя обілляли,
Обы легше скубсти.
А потому четвертовали,
Обы легше розробити та обробити,
Підсмажили
І типирькы тя смакуют...
Ідят за столом
П'ятеро легінів-фатьовів
Ци битярів.
Що ся міні лишат?
Ніт, ніт, я не про кіста
З обідашного стола.
Я про иншоє...
Що міні ся лишило?
Хыба що намальовати тя,
Рутенійо моя, Рутенійо, –
Тупо дивлячися у неясну далину.
А легіні смакуют.
Смакота – моя Рутенія, смакота:
Водичка, лісочок...
Що ся мені лишило?
Може, лише пооблизватися...*

(Вибране з книжки „Рутенійо моя, Рутенійо“, Ужгород – 2001)

Поет, прозаїк, перекладач

(Ку 60-річчю Івана Петровця, лауреата Премії А. Духновича за русинську літературу)

Народженому 22. мая в 1945 році Іванови найперше мати вполхала до рук, передавано-му з покоління на покоління, Духновичів молитвенник Хліб душі. Ці не тот факт вирішив подалшій осуд хлопця: книжка ся стала в його животі тым сонцём, довола котрого крутило ся і тепер ся крутять вшиткы інтереси уже знамого на Пікарпатю писателя Івана Петровця. А ку тому і осуд був ку нёму ласкаво-суровый, бо пішов служыти як вояк закладной службы до Німецька, де в у місті Драждяны ся научив по німецькы, знання котрого ся му придало пізніше, кедь першыраз зачав на Підкарпатю перекладати українскы творы німецькоязычной поеткы Ольгы Рішавой.

Кедь скінчив учіня на французькым одділіну Факулты чужіх языків, пару місяців був на практиці в Паріжі – што было тых добров школов, яка дала свої плоды. Окремов книжков в 1994 році вышли творы Шарла Бодлера в перекладі Івана Петровця, а пізніше – 2004 році – Антологія французькой поезії „Вечорова гармонія“, в котрім ся находить 55 французьких поетів, перекладжених Іваном Петровцём.

Двадцять років жывота в Берегові – в мадярскоязычнім місті тых были на хосен поетовиперекладателів: в 1984 році узріла світло світа книжка „Угорські народні пісні“, в 1988 році – антологія мадярской поезії „Іскри чардашу“, а цілково в перекладі Івана Петровця узріли світ по українскы шість книжок немадярських авторів.

Суть іщі переклады з осетиньского і языка комі, з руського, чеського і словеньского.

А коло того, меджі творами Івана Петровця є ёго орігінална творчость: выбране з поезії, што вышло у 2004 році під назвов „Чоловік з пта-



• Наш юбілант-шітдесятник, писатель і публіциста з Ужгороду, лауреат Премії А. Духновича за русинську літературу – Іван Петровцій. Фотка: архів редакції

хою на плечі“, як кебы робить рахунок з книг „Знак весни“ (1979), „Карпатське літо“ (1984), „Жовтень – осені свічало“ (1988), „Зимові зошити“ (1989), „Ріка року“ (1992) і іншы.

Лемже ці не найвеце сил і таланту одовздав поезії з екологічнов тематиков, т. є., творах, написаным материньскым русиньскым языком – „Діалектарій, або ж мила книжочка русиньской бисіды у віршах“ (1993), „Наші співанки“ (1996), „Наші и ни наші співанки“ (1998), „Битангіські співанки“ (2001), „Послідні співанки“ (2004).

Кедь за переклады Іван Петровцій дістав премію Мадярського сполку писателів Дюлы Іеша у 1994 році, то за свої творы, написаны по русиньскы в 1997 році він дістав в Габрові в Болгарії премію за найліпшу сатіру „Хитрий Петр“, а в 1998 році – меджінародну Премію Александра Духновича за русинську літературу.

Много мож говорити о творах Івана Петровця про найменшых школярів. В 1986 році узріла світло світа ёго поетічна книга „Софійка і весна“, а в 1990 році – книга літературных приповідок мадярской авторкы Клари Бігаріёвой „Золотоносне дерево“ в перекладі Івана Петровця.

Веце як 30 пісень Івана Петровця на слова І. Петровця написав композитор і співак, народный атріста України Іван Поповіч, много з них суть і дотепер в репертоарі розлічных знамых інтерпретів і колективів.

Великий резонанс свого часу викликав ёго роман, написаний у сполупраці зо женом Валентином „Мануміссіо, або ж хроніка умерзійовських убивств“ (1991). Знамый є Іван Петровцій як крітик, глубокий выскумник в области тлумачького уменя...

22. мая 2005 року Іван Петровцій мав 60 років.

На многая і благая літа, Тобі!

СПЇВАНКА ЗА КОВДОШКУ З ИРШАВСЬКОГО РАЙОНА

Ковдошка з Иршавського району
Спала на Уневарськым смітнику.
Жовтый целофан, гикой коро́на,
Увінча́в ййв голову тяжку.

Не просторобоча й не циганка –
Може што й учительков была! –
Дорогі, пудто́птані топа́нки
Вка́зовали, ош она з селя́.

Динь робочый близився вд кінцьови.
Тко лем йшов – на ню попризира́в:
Ше́рстив ся прити́снув ид лицю́ви
Пес парши́вий – губы ййв лиза́в.

Лёпави стыра́ли будюго́вы
Ізпуд дешевёго вігана́.
Ру́кы-драбачкы́, гикой фого́вы,
Стисли гривню онь пи́ля сте́гна.

Як она́ – сюды?! Й куды вона́ – у́ццйбь?! –
Най тото нікого́ ни бо́лить:

Сон ййв – рай! А пробудиться – в му́ці...
Лем вто – за́втра. А инні́ськы – снить!

Спить на смітнику́ душа́ невінна,
А над нив фа́йніе транспа́рант:
„Наша низалежна Україна!
Й: Кучма – консти́туції гарант!“

СПЇВАНКА САМОПОБИЙНА

Паску́дьте ймня мое, бреши́ть,
Лемзуйте́ бі́льше:
Я – што за мене ни ка́жють! –
Намно́го гі́рше.

Изві́рхы всі мої гри́хі,
Ги сло́во в ро́ті:
Ай, я писа́в такі стихи́,
Які м лем хо́тіє!

Кой им писа́в русинськый гі́мн,
Звер им куфа́йку –

Сяты́й и світячы́й ся німб
Наді́в на ла́йку!

Тя́глися всі до мо́йых кни́г,
Най и ни́фа́йных:
Крити́зовали́ ня при всі́х,
Хвали́ли – та́йно.

Но, а мені́, што ни ка́жють,
И сні́г – зеле́ный:
Китъ гляда́єте дись ханжи́в –
Пі́чнить из ме́не.

Бо тко бы ня ни обви́няв,
Ош я па́длю́ка,
Каза́в им за... сви́ню – сви́ня!
За сү́ку – сү́ка!

Най ми вты́ сү́кы й сви́ндюхы́
Чи́нять рекла́му –
Писати́ буду я стихи́
Наехте́ма. А́мінь

(Вибране з книжки „Послідні співанки“,
Ужгород – 2004)

Андрій КОПЧА

Як ся нам „крутил“ фільм о акції „Вісла“

О реалізації фабулярного фільму о акції „Вісла“ думал єм од 1996 рока. Сценарий написал єм на початку того рока і хотіл єм накрутити в літі того рока, так жебы перемьєра одбыла ся на весну 1997 рока, в 50 річницю выгнання Лемків з гір. Але бракло часу і гроши і замір треба было переложыти на другый рік. Знимкы мали быти роблены медже 10 а 22 липця 1997 рока в Музею Лемківской Культуры в Зындранові і Бортным. Приготовліня были заавансуваны, была замовлена камера і оператор, але од 7 липця в Польщі зачала ся велика повінь, а коли велика вода пришла на Нижній Шлеск было відоме, же головны акторы, котры жыют в тых сторонах, як тіж і я сам, не будут могли поїхати в горы в тым часі.

Проходили роки. Єден, другый, третій а я каждой весны примірювал єм ся до того фільму. В кінці, на початку 2002 року узнал єм, же 55-та річниця акції „Вісла“ єсть остатньом нагодом, жебы тот фільм зроби́ти. Очевидні, не мал єм на нього спеціальных гроши, але рахувал єм, же заклик до наших Лемків мі їх принесе. І приніос, лем барз невеликы. Але жаль мі было затримувати уж розкручену махіну, тым барже, же люде были заітересуваны реалізаціём фільму, хоць нихто не зьвідал ся ці треба мі на нього гроши. А было їх треба бл. 30 тыся-



• Знимка із фільму „Акція „Вісла“ – родина Костяків ся приправує на весіля. Фото: А. Копча

чи (головні на вынаєм камеры, купліня касет і для операторів: образу і голосу). Были тіж і інчы выдаткы. Бєсідувал єм тіж з членами Головного Заряду нашого Товаришыня. Нихто не противил ся реалізації, бо преця зроби́ня того фільму то наш обовязок. Грошы мали быти „ущыпнены“ з ватрыного фонду, а потім зрефундованы з продажы білетів на імпрезі.

До фільму запросил єм головні членів театру Товаришыня Лемків в Ліґниці, як тыж інчых прихильників той думкы, так з Західной Польщы як і з Лемковины (головні в сцені выселіня). По пару выїздах в горы і бесідах з людми, в тым тіж з мешканцями Кунковы, де мала быти кручена сцена зогнання і выгнання селян, 1 липця 2002 рока враз з невеликом групком реалізаторів і акторів-аматорів в Музею Лемківской Культуры в Зындранові зачали сме релізацію фільму.

Перша станула перед камером Пані Ольга Переґрим. Та коли зачала молитву перед выселіньом, розплакала

ся. Мі тіж зробило ся мокро під очами. Знал єм, же робиме штоси на што ждуть (?) Лемкы. На щєстя по якысь часі Пані Ольга перемогла себе (автентычність то у фільмі чудова річ, але треба вшытко єдно выповісти ко́нечне) і вшытко пішло згідні з пляном. Знимкы в Зындранові робили сме до 8 липця. В тым часі окре́м Пані Переґрим пред камером станули: **Йоанна Косовска, Анна Рыджанич, Штефан Косовскій, Петро Трохановскій** як тіж **Владимір Хомяк, Павел Дзямба** і інчы. Свою ролю заграла тіж Ксандруся Косовска. Станул єм перед камером і я (очевидні в ролі злого характеру – Офіцера, котрый выселят на́рід).

По снимках в Зындранові (не накрутили сме лем єдно́й невеликой сцены, але без ней може обыйти ся фільм) ціла екі́па перенесла ся до Кунковы і Ліщын, де мали быти кручены великы сцены: Службы – шлюбу в церкві, зобрания перед церквою і найвєкшой і головной – сцены выгнання зо села. З Ліґниці приїхали наступны акторы як **Іван Дзядик, Штефан Дидак і Іван Косовскій**, як тіж статисты. На жаль тых остатніх было дуже меньше як єм рахувал. Приїхали з Ґорлиц, з Крениці, з деякых околичніх сел, мало лем было Ліщынян, Кунковян, хо́ц мали близко і обіцяли. До того дішла моя інформация, же не буду мал возів, кони, худобы і вшыткого што потрібне до сцены выселіня. Мимо того не перерывал єм реалізації і практычні накрутили сме вшытко окре́м сцен (барз короткых) заладунку возів в дорогу і великой сцены выселіня села.

Знимкы скінчыли сьме 13 липця 2002 рока, хо́ц мали быти роблены до 15. І кебы не завели Кунковяне, то мали бы сьме ці́лый материял на фільм (накрутили сме 9,5 години материялу). З накрученого материялу од біды можна зроби́ти годинный, може година і 15 минутный фільм, але без сцены выселіня буде він убогій. Можна тіж почека́ти до літа і напочатку липця докрутити бракуючі, а предовшыткым бракуючу є́дну велику сцену.

Найгірше было то́то, же браковало гроши на докінчєня фільму, але наконєць ся нам їх подарило позбєрати і так тот потрібный фільм, посвяченый нашій трагічній історії, бєв докінченый.

При тій нагоді прагну зложыти сердечну подяку за поміч при реалізації фільму:

– **Теодорови і Маріі Ґочам**, котры не то, же през тыжден зносили нашу присутність в Музею Лемківской Культуры, але і зо шырым сердцьом анґажували ся в нашу роботу;

– Товаришыню **Руска Бурса в Ґорлицях**, за удоступніня поміщєнь на нічлігы, што міцно ощадило нашу касу;

– **вшыткым, котры з душо́м підышли до нашого діла.**

Дякую Вам!

(Споминаний фільм „Акція „Вісла“ будут мочы попозєрати і учасники 8. Світового конґресу Русинів у Крениці 23. червця (юна) 2005 року од 21 год. в театрі здо́ройовым, кіні „Яворина“.)

Справа діл публічних...

Зачатком року 2005 Высока школа в Ніредьгазі в Мадярську, Одділіня української і русинської філології і Універзіты у Веспремі, выдала історічну публікацію на 552 сторонках під назвов **Справа діл публічных і народностна політіка на Підкарпатській Руси І. Мадяры, Русины, Чехы і Українці 1918 – 1945**, автором котрой є **Осиф Ботлік** (Botlik József, Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918 – 1945). Публікацію редіговав і вступне слово написав **Проф. Др. Іштван Удварі, ПгД**.

Осиф Ботлік ся веце як 20 років займає історію Підкарпатської Руси. Ёго выскымы ся дотыкають демографії, розкрывають історію і сучасность мадярських заселін в Підкарпатю, історію Русинів, їх політічну, господарську, сполоченську і релігійну історію.

З творбы автора выходить познання, же бывша Підкарпатська Русь (до свого роспаду в 1939 році, як і пізніше до року 1945) має шыроку історію, звязану з многыма лініями і впливами.

На шкоду было, же в минулости ся з політічных причін закрывала обектівна історія ненауочныма гіпотезама, котры уваждали, же Підкарпатя належить к староруському, респ. староукраїнському народови.

Цінность работы Осифа Ботліка підсилює факт, же в мадярсько-русинських односинах глядять того, што обидва народы зєдінять. Тоты односины в минулости были підцінёваны або і цалком затаёваны. Ботлік підкреслює, же в попередніх сторочах односины людей і церкви были тісно споєны. Розвой грекокатолицької церкви значів і розвой народа, ёго утиск зась вів ку культурному занепаду.

Книжка ся ділить на 12 капітол, в котрых рішають, главно вопросы штатной справы в окремых історічных періодах. В першій капітолі ся высвітлять вытворіня понятя Підкарпатя. Ай кедь територія ся залюднёвала в 10. сторочу Арпадами, почас наступных сторіч обсадили околіцю Карпат, Сємиградсько і вытворили історічну територію Мадярів, котра зістала незмінена аж до 1918 – 1920 р.

Назва Підкарпатя ся зьявлять аж в 19. сторочу, а то у мадярських і русинських новинках. В розлічных языках ся тот назва модіфіковала, але знаме, же про жупы Унг, Берег, Угоча, Мармораш ся приляла назва „підкарпатскы жупы“, яка ся нескорше зьявляла в розлічных творах, як Подкарпатская Русь, Потіська Русь, Угорська Русь, а по 1919 році в тзв. чеськім періоді чеськы інштитуції перебрали і приляли назву Підкарпатська Русь.

Назвы мають коріня в заселёванню території. Подля Осифа Ботліка предкове Русинів ся зьявляють на тій території в другій половині 13. стороча а споминають ся як Рутены, Угросуси, Малоруси, Руснаци. Кедь по впаді Татарів король Бела IV. зачав залюднёвати територію – дотогды рідко залюднену, новы жытелі ту приходили з Галічі, з Подоля, де жыли, главно Русины (Ruthenicus з лат. языка), не Українці. Тот процес продовжовав аж до 17. стороча. Рутены-Русины не суть гомогеннов ґрупов, доказують то їх звыкы, облечіня, традиції. Князь з Подоля Корятівіч вів найвекшу ґрупу приселенців, а в 1397 році ся



• Обалка книжки **Справа діл публічных і народностна політіка на Підкарпатській Руси в роках 1918 – 1945**, выдана автором Осифом Ботліком у Мадярську.

увів на граді Мункач, котрый му подаровав король Жіґмунд (1384 – 1437). Подоля і Галіч были територіями Польска. Тоты події суть важны при вывернутю офіціального погляду в сучасности, подля котрого в Підкарпатю (Закарпатська область України) жыють Українці, а не Русины. Тот факт потверджує ай лінгвістичный выскум. Професор Дуліченко з Тартуської універзіты з Естоньска говорить, же русинський язык не є діалектом українського языка, але є самобытним славянським языком, основу котрого треба глядати в западоруськім і западославянських языках.

Перше списованя людей з 1910 року говорить, же територія належить під справу Ракусько-Угорьска, на якій в штирех жупах жыло 848 000 людей. На основі материньского языка (народность ся не уваждать) то были такы народности: 42 % творили Русины, 31,5 % Мадяры, 11,2 % Румуны, 10,1 % Німці, 4,5 % Словаки. Повойнова організація Европы ся тыкать ай територію Підкарпатя, на основі Сен-Жерменського

договору ся Чеськословенсько завязало, же на території Підкарпатя, котре му припало, вытворить автономію. У збірці законів з 1920 року ся уваждать офіціална назва території **Підкарпатська Русь, респ. Русинія**. Тот назва была актуална аж до 1938 року, кедь по віденьській арбітражі територія заселена споловины Мадярами ся припоїла к Мадярській святой коруні подля закона з 1938 року, а были обновлены Ужска, Береська і Угочска жупа. Подля наряджіня влады урядным языком ся став мадярський і русинський.

В 1944 році тоту територію обсадили советськы войска. В короткім часі была вытворена теорія зновуєдінєня. Масівный ідеологічний тиск пропаґовав ідею, же Підкарпатя перед приходом Мадярів належало ку Київській Руси – на основі чого ся мало додаточно высвітлєвати припоїня Підкарпатя к СССР, а в 1945 році припоїня к днешній Україні. Одтогды ся вжывають назва **Закарпатя**.

В другій капітолі книжки автор аналізує розвой штатной справы в штирех жупах – Унг, Берег, Угоча і Мармарош. Характеризує заселіня, конфесійну приналежность і центры жуп. В третій капітолі описує снагы русиньской інтеліґенції о вытворіня самосправы в 1848 – 1918 роках. Снагы о узнання Русинів як народа ся властно зачінають в періоді ракусько-угорьского вырівнаня. Видно ту русофільскы і українофільскы тенденції. В Америці Т. Г. Масарік выголосив референдум меджі америцькыма Русинами о штатній приналежности карпатських Русинів. Векшина з них были Галічане, такеж **67 % собі желало припоїня карпатських Русинів ку ЧСР** (тогды ся іщі боєвало за Ракусько-Угорьско!). Але містны жытелі мало знали о русинських снагах в Америці, так істо, як і о снагах в Будапешті.

В четвертій капітолі ся говорить о сназі вытворити **Руську Крайну**, автономну область в часі од 25. 12. 1918 до 20. 3. 1919.

В пятій капітолі ся говорить о впливі Републікы Рад – організованю Русиньських червєных ґард. Наконєць дошло к воєньскому конфлікту. Ғарды бомбардовали Чоп. Напротівагу, чеськословенське войско обсадило нейтралну зону становєну на основі братіславского міру. Была выголошена мадярсько-чеськословенська демаркачна лінія, котра в основі корешпондовала з нескоршыма договорами з Тріанону. Тоты, як знаме, подля автора, вели ку конечному одпоїню Вышней території (Фелвїдек) сучасного Словєнска і Підкарпатя од Угорьска.

Пята капітола ся займає політічними кроками в часі оді 21. 3. 1913 до 29. 4. 1919 в рамках Руськой Крайны.

(Закінчіня в далшій ціслі.)

ВЛАДИКА КИР ЙОАКИМ ГЕРБУТ ОДИШОЛ У ВИЧНОСЦ

(14. 2. 1928 – 15. 4. 2005)

У єдней хвиляки мала гарсточка Руснацох источашне мала пейц владикох у рижних владичествах (Йоаким Сеґеди, Августин Горняк, Йоаким Гербут, Славомир Микловш и Дюра Джуджар), а окрем нїх, дакус скорей, були ище двома владикове – Гавриїл Букатко и Дионизий Няради. А вец, за рок и пол, умарли трома од тих владикох – Августин Горняк, Йоаким Сеґеди, а **15. априла 2005. року в Скопю умар владика др Йоаким Гербут.**

Покойни владика ше народзел у Руским Керестуре 14. фебруара 1928. року у обисцу Мафтея и Меланії Няради, родзини владики Дионизия Няради. У Керестуре закончил основну школу, а до гимназії ходзел у Болу на Брачу, у Ужгородзе, Новим Садзе, и у Вербаше, дзе матуrowал як найлепши школяр гимназії. Богословски факултет закончил у Заґребе, дзе го 6. юла 1952. року за священїка пошвеца владика др Гавриїл Букатко. Бул перши священїк котрого пошвеца владика Букатко.

Понеже за священїка бул пошвецен после пятого року студийох, ищи єден рок студирал у Заґребе, а вец поста в секретар римокатолицкого владики Смиляна Чекади у Скопю, дзе бул од 18. септембра 1954. до 17. фебруара 1957. року, кед поста в секретар владики кир Гавриїла Букатка у Крижевцох. Тоту службу окончовал до 17. марта 1959. року. После того бул капелан в Руском Керестуре до 5. октобра 1961. року.

З Руского Керестура бул премесцени до Осеку за управителя парохії и духовника чесних шестрох Василиянок. Дня 1. октобра 1962. одходзи до Осеку до Риму, уписує студії церковного права и после штирох рокох, 1966. року, докторовал з дисертацию „О посту и абстиненції у Византийской Церкви, од початку до XI. ст.“. Теза вишла як окрема кнїжка на латинским язiku у Риме 1968. року.

Кед ше 1966. року врацел з Риму, на владика Гавриїл Букатко насампередз го меновал за духовника у нашої богословской семинарії у Заґребе, а вец, у децембре того 1966. року, и за канцелара владической канцеларії у Заґребе, а тиж и за владического економа.

За нотара Римокатолического на владического женїдбеного суду у Заґребе бул менован 1969. року. Истого року помагал на порохий у Липовлянох, а кед там умар парох Стефан Матус, даскельо мешац бул и администратор тей парохії.

Любомир РАМАЧ

За преходнікох не було места

През 60 прешли роки новинско-видавательства и издавательства діяльність „Руского слова“ ношели генерації и генерації новинарох и других роботнікох, дописователюх и других вонкашніх сотруднікох... Шицки вони вирастали у „Руском слове“ и коло „Руского слова“ и каждая им чещ, бо лем дзекуючи їх роботи и труда – маме то то цо зме мали и нешка маме. Не шме ше занедзбац ані читателюх, а окреме предплатнікох.

До „Руского слова“ ше не уходзело лем так, як цо преходніки уходза гледаючи даяку ровоту. Кед же и було таких, вони не могли остац длуго, бо ту ше мушело непрерывно доказовац з роботу, а не могло ше геровац. То значи же ше у роботы и през роботу виправляло даяки препущения при приманю нових людзох.

„Руске слово“ було не лем свойофайтова школа и розсадник руково новинарского кадру, але и дружтвених, культурно-просвитних и спортских роботні-



кох и активистох хтори ше ангажовали на месним, општинским, срезким, та и покрайним, републичним и союзним уровню у орґанох власци, дружтвенно-политичних орґанизацийох, странкох и партийох, здруженьох и асоциацийох гражданох. Зоз шорох новинарох „Руского слова“ ше розвило вельке число руских писателюх, глумцох и режисерох, хорских и соло шпивачох, замеркованих танечнікох... Велі новинаре були єдин з найлепших препода-

За римокатолицкого резиденцияльного скопско-призренского владика бул менован 2. октобра 1969. року. Владическе пошвецање було 3. януара 1970. року у Сараєве. За апостолского визитатора католицкох восточного (византийского) обряду у Македонії, владика Йоаким Гербут бул менован 3. юлия 1972. року.

Владика Йоаким Гербут себе поставел три основи задатки своєї діяльності: 1) Активна катехизация дзецох и младих, 2) Старанє за духовни поволаня, 3) Будованє церквох и каплицох, а тиж и парохияльных домох. Шицки тоти задатки вон выполнен. Цо ше дотика грекокатолицкох з його намаганьом вишла „Християнска наука“ – перши грекокатолицки катакиз на македонским язiku, а вец и Библия за младих на македонским. Познейше молитвенїк и други виданя. Почали ше зявлювац кандидати до семинарийох и на богословски студії, а тиж и кандидатки до чесних шестрох Евхаристинкох, котри тераз маю своєю монастири лем цо не у каждой парохії. А священїкох маю тельо же их пожичу другим владичеством. Збудовани нови церкви и други зданя. Виходзи мешацни часопис „Светлина“.

Кед 2001. року основани окреми Апостолски еґзархат за католицкох восточного обряду у Македонії, владика Йоаким Гербут бул менован за першого еґзарха.

Владика кир др Йоаким Гербут по його жаданю поховани у Руском Керестуре 18. априла 2005. року. За упокойну Службу Божу и обряд хованя служели дзевец владикове, а присутни бул и на владика Еудженио Сбарбаро, апостолски нунций у СЧГ, и вецей як пейдзешат священїки обидвох обрядох зоз СЧГ и Косова, Македонії и Горватскей.

Зоз Македонії и Косова на хованє до Руского Керестура пришло шумне число священїкох обидвох обрядох, чесных шестрох Евхаристинкох и даєдни вирніки. Були и чесни шестри Василиянки зоз Горватскей, чесны шестри служебніци и Мали шестри зоз Войводини и Горватскей. Владика Йоаким Гербут поховани до крипты катедральной церкви Св. оца Миколая, дзе уж поховани владикове Дионизий Няради, Гавриїл Букатко и Йоаким Сеґеди.

Вичная му памят!

тельох и составячох учебнікох за потреби школах у хторих ше настава одвива на руским язiku, медзи нїма даєдни були медзи найзначнейшими орґанизаторами и креаторами нашого литературного язика.

Не чудне вец же у таким колективе не було так легко постац руководитель. Кед о тим бешеда, а то вше було актуалне и важне питанє, главне повесц же колектив „Руского слова“ вше мал одлучуюче слово – лебо предкладав, лебо давал думанє, як було предвидзене зоз законом, и снователе то прилапйовали. Медзитим, було и часи кед то игнороване. У каждым случаю, шицко то цо робене против дзеки редакцийох и колектива – кеди-теди ше указало же не може добре функционовац.

Агнета Бучко Папгаргаї – обдарована богом жена

Народжена Агнета є у 1951 року в Миклошевцях, терез Хорватска, ґимназию закончила у Вуковаре. Роби як редактор дзєцинских емисії Рускей редакції Радио – Нового Саду. Пише єдноставну, болячо-чувствительну поезию цалком звонка литературного живота и явности. Аж на други, сцерпезліви попатрунок то поезия хтора поставя и чежки питаня и непретенциозно дава одвити на нїх медзи стишками. То поезия хтора ніч у нашей литературы не меняла и не редзела, але зоз свою константносцу и инстинктивносцу отверла цихи попатрунок на швет, єдинствени у своїх малих, слабих и неохранених єствах, а хторим лєм ей любов предлужовала живот. Гоч то поезия самот-



• Обдарована поетеса і письменка, редакторка русинського розгласового vysyла-ня у Новім Саді в Сербії – Агнета Бучко Папгаргаї, родачка з Миклошевців у Хорватську. Фото: архів редакції

них хвилькох и жалю, вона якиш свой способ гимна животу и шицким гевтим цо гледаю свою дражку ґу щєсцу. После хлопских замахох у виразу и змисту у рускей литературы, то поезия хтора, не оглядаючи ше на нїх, шептала же єст и крегки бок златней металиї швета хтори, указало ше неолдуга, не так черчи у живоце и у шоре за награди, але ані не так швидко ардзави. Окрем кнїжкох поезії „Облак одхилєни“ (1971), „Птица у цмоти“ (1977), „Позни роки“ (1984) и „Дзєшец печаци цихосци“, написала кнїжку прози за дзєци „Стриберни мотиль и други сказки“ (2004). Вериме же то не остатни єй литературни публикации тей богом обдарованей жени.

БОЖЕЙ КАТИЧКИ СЛУЧНИ СОН

(вирилки)

2.

*Кед же єст телї слунка,
прецо ши ми, боже мой, подаровал праве
тото
под хторим ми ше лядзи крев
и нєт сили змогнуц
нєстрацени крочай
у шкатулковим просторе
з властним циньом зацменим?*

*Кед же єст телїх людзох,
прецо ши ми дал тоту скору
у хторей спрела калїна
и пах страцела розмария?*

А телї, гваря, слунка єст!

*Я, бояжліва, злєкнута,
у скорі божей катички,
лєпша бим буц,
кед же уж телїх людзох єст!*

*Кед же справди телї слунка єст,
однєш ме, боже мой, ґу гевтому
дзе ше божи катички
нє боя и нє скриваю.*

Кед же насправди телї слунка єст!

4.

*Кед же ми добре було
кед ме нє було,
чом ме вєц вообщє було?*

*Кед же мой животни сон
прейґ хторого ме покойни дїдо Митро
водзи по целових гробох,
дзе ми цело ма скончиц,
нач ме ту мало буц?*

*Кед же ми живот форґов-крутила
у хторим видно руку дзєцинску
ище вше випросцену ґу слунку
з дзєшецрочну дланю
хтору раз поє вода,
нач бул тот шитаров лєт
на поверхносци?*

*Кед же ми живот каричка зоз сна
вязана за жем
одкаль, сом пошла,
и прєклятство каждей бразди
з оцову руку виоране,
нач ми було тото вязанє?*

*А можебуц би ми добре було
кед би ме вообщє у тим
божей катички сну нє було!*

Мґр. Александер ЗОЗУЛЯК

Надія про Русинів Румуньска

Мож повісти, же од взнику меджінародного здружіння русиньскых культурно-народностных організації в окремых країнах – Світового конґресу Русинів сьме ся снажили сконтактовати і з Русинами в Румуньску, бо знали сьме, же там їх жыє немало, але їх тыж за тоталіти і пізніше по роспаді соціалізму іщі все українськы активісты „прикривають українським пальтом“ і не мають можность ся самоідентифіковати як Русины. Жебы сьме їм в тім ділі помогли, так сьме ся за десятьроча стрітили з пару „лідрами“ тых Русинів, але наконець все ся указало, же то не суть жадны лідры Русинів, же за нима ниhto не стоїть, нияка русиньска організація і не были способны таку організацію заложити, докінця з дакотрых ся виключили Русины української орієнтації.

Але наконець сьме skutочного лідра Русинів у Румуньску нашли, а то за помочи члена Світової ради Русинів Габрієла Гаттінґера, котрый у маю 2002 року на засіданні Світової ради Русинів у польській Криниці привів Ґеорґія Фірцака, нашого юбіланта, який пришов нас поінформувати о ситуації Русинів у Румуньску. І красно нас несподівав – перше тым, же в Румуньску уж мають Культурне общество Русинів, на чолі якого стоїть, также уж ся кришталізовала надія на сполупрацу. По другы раз нас несподівав презентацієв конкретных виданых чисел русиньского часопису, виданых часточно по румуньскы а часточно по русиньскы – Русиньска віра. Но найвеце нас несподівав тым, же ся представив як посланець за Русинів у румуньскім парламенті! А то была про нас найвекша справа, бо ниґде інде у світі у парламенті прямо народностну меншину ниhto не заступать, лем у Румуньску мають такый закон і так Ґ. Фірцак заступать Русинів у найвысшій законодарній інституції країны. Але сучасно ся нам поскаржыв, же найвекшы проблеми, як інакше, мать із Українцями, главно з посланцєм за Українців у румуньскім парламенті, котрый твердить, же „Русинів нема“ (ведь *то познаме і од нас*), же то суть вшыткы Українці і не треба, жебы їх окрем нёго заступавав у парламенті іщі хтось далший.

Уж із першой стрічі было ясно, же пан Фірцак є чоловік на своїм місці, такый, якого сьме глядали, серьезный, авторітетный і „твердый борець“ за русинство і Русинів, котрый проявив інтерес ходити на засідання Світової ради Русинів і высловив желаня, жебы їх русиньске общество ся стало рядным членом Світового конґресу Русинів. Од того часу сьме ся з паном Фірцаком пару раз стрітили на засіданнях СРР і мімо них, він зорґанізовав такы засідання і в Румуньску, єдно в апрілю 2004 докінця в просторах румуньского парламенту.

Было видно, же то чоловік діла, а не слов, же што повість, то ся снажыть і словнити. Так то было і з першыма Днями русиньской культуры в Румуньску, котры з малов жменьков своїх сполупрацowników зорґанізовав у маю 2003 року в місті Сучава із приємным закінчінєм у русиньскім селі Дарманешт. Там сьме виділи на властных очі Русинів, котры бісидовали по русиньскы, співа-



• Пятдесятрічний наш юбіланта, член Світової ради Русинів і председа Культурного общества Русинів Румуньска – Ґеорґій Фірцак.
Фотка: А. З.

ли русиньскы народны співанкы, докінця дакотры были облечены і в своїх традичных русиньскых народных кроях. Они были про нас краснов несподіванков, як і миле выступліня школяриків із того села, котры заспівали на тых днях по русиньскы пару співанок. Но і мы были про домашніх несподіванк, бо дізнали ся, же не суть самы, опущены, забыты, але же Русинів є у світі немало, лем не вшыткы о собі знають. То істе ся стало і недавно, кедь сьме на зачатку юна 2005 были на третіх Днях русиньской культуры у Переґу Маре (Великім Переґу). І ту сьме были взаємно про себе несподіванк і хоць домашні говорили з нами по русиньскы, не вшыткы говорили, же суть Рутенці, Руснаці, як дакотры, але же суть Словацкы або Українці – то є наслідок дотеперішней політики словеньскых учітелів і українськых активістів, котры ту діяли. Также наша місія мала змысел, і ту сьме сі усвідомили, же Ґеорґія Фірцака чекать на полі возроджіння, самоідентифікації Русинів велика робота, а мы му в тім будеме помагати, жебы при далшім списованю людей у Румуньску ся пригосило к Русинам омного веце людей як у 2002 році, де много Русинів ся ідентифіковало як Українці внаслідку дезінформованости.

Але вернимо ся к особі Ґеорґія Фірцака, котрый на 7. Світовім конґресі Русинів у Пряшіві в юні 2003 року був приятый за члена Світової ради Русинів а ёго

Культурне общество Русинів Румуньска за рядного члена Світової ради Русинів. **Ґ. Фірцак ся народив 10. юна 1955 року в Лупенах, Ґунедорьского повіту (окресу) в Румуньску.** Наш юбіланта-пятьдесятник у 1982 році скінчив штудії на Історічно-філософічній факулті Клуж-Напокской універзіты Бабеша-Болєя, также є історік, і в 1999 році ся став доктором історічно-культурных наук Клужькой універзіты, наслідно ведучім односин із публікаторів і менеджменту Музею дако-рімлянської цивілізації міста Деви, заступцєм председа Общества боївників Децембровой революції 1989 року і ёго офіціалным представителем, председом Історічного общества і аграрной ретрології Ґунедорьской філіалкы. Він є спеціаліста на історію культуры, румуньско-мадярьскых односин епохы просвітительства, зато добрі говорить і по мадярьскы, в тій спеціалности написав і пару штудій ці быв одповідным редактором многих публікацій о історії культуры і історії аграрной ретрології. В посліднім часі ся інтензивно интересує історієв Русинів і на тоту тему написав пару статей ці меншых публікацій. Єдно з них, котра ся нам дістала до рук, є книжочка **Русины – народ несправедливо забытый, Історічно-ґеографічний перегляд** (2003), в ній, окрем іншого, пише: „Русины – то обывателі краю, што розміщений главно в сердці Выходно-центральной Европы, на югу і на севері Карпат... Назвы, під котрыма суть тыж знамы, суть різны: карпатськы Росіяне, Руськы, Руси-Карпатці, українськы Русины, карпатськы Українці, западо-карпатськы Русины, Рутяне, підкарпатськы Рутяне, закарпатськы Рутяне, Уґро-Русины, Мадяро-Русины... Найвеце одповіднов назвов про них, котру в 19. сторочу їм дав поет Александер Духнович, то – **карпатськы Русины** або просто – **Русины**, яку поужыв у періоді народностного пробуджіння: „Я Русин был, есьмь і буду!,,

Тоты послідні слова повів і зо сцены споминаных Днів русиньской культуры у Великім Переґу 4. юна 2005, причім Ґеорґій Фірцак ку ним іщі додав свої: „**Най мі Бог у тім помагати!**“ У ділі возроджіння Русинів найму нелем Бог помагати, але і чім дале, тым векша ґрупа активістів, сполупрацowników, бо у Румуньску в тім ділі мать много роботы. А жебы то звладнув, нато **потребує міцне здоровя, велику терпезливость, непіддайность і підпору в родині.** То му желаме і таков формов, хоць наш малый редакційный колектів ку ёго пятьдесяці му особно поґратуловав і пожелав вшыткого найліпшого, главно успіхів у ёго благородній роботі на народнім полю, уж на споминаній акції у Великім Переґу. Ку ґратулантам ся припокоють і члени-колеґове зо Світової ради Русинів.

Здобывають свої права одпочатку

(СТРІЧА З ЛЮБКОВ СЕГЕДІ-ФАЛЦ, ЖЕНОВ НАДХНЕНОВ ПРО РУСИНСТВО)

По розділінню Югославії Русини, котры жыють в области Вуковару, Петровців і Міклошевців, дістали ся до нелегкой ситуації. На еднім боці страчений контакт з Руськов матков в Сербії, на другім – тяжкості з ідентифікацієв народности Русин в новоформууючій ся державі – Хорватьску. Немалы шкоды наробила і война, бо якраз в тых місцях проходили бої, в котрых погынули і многы Русины. Тото вшытко спрічинило, же Русины в Хотватьску, котры за часів Югославії мали основны проблеми з властнов ідентифікацієв, языком, розвитком культури і школьством вирішени, бо тот вопрос уж вирішили їх дідове і прадідове перед веце як 250 роками, мусять наново здобывати страчени позиції.



• Бывша учітелька, поетка і музикологічка, председкыня русиньской організації у Хорватьску „Руснак“, родачка із Петровців, котра бы ся мала стати далшов ряднов членков СРР а ей організації рядным членом СКР на 8. Світовім конгресі Русинів у Криніці.

При тім вшыткім мають велике щастя, бо в Хорватьску ся ку народности Русин голосить много інтелігенції – учітелів, професорів, наукових працівників, а то є солідна база, на котрій мож будувати народностный рух. Єднов з ініціативных представителёк русиньской інтелігенції в Хорватьску є і бывша учітелька, поетка і музикологічка Любка СЕГЕДІ-ФАЛЦ, котра пришла до Пряшова на засідання Світової рады Русинів (одбыло ся 19. фебруара 2005 року). Стріча з тов енергічнов, повнов оптимізму женов нас пересвідчила, же Русины в Хотватьску ся не мусять боятися о свою будучность.

– Нелем война, але і дость непродумана робота Союзу Русинів-Українців знищила много у школстві і культурі, натискаючі людем українізацію. Зато пріорітнов задачов нашої організації (друства) з назвов РУСНАК, основаной в юні року 2000, є затримати собі своє, роки будоване нашыма дідами і прадідами. В Хорватській републіці сьме ся зареєстровали такой по взникну організації, бо перед тым нас хорватська влада реєструвала доведна з Українцями, котры там робили свою політику і в нашім мені. Тото нас несподівало. Хорватська влада до того часу з народностёв Русин ани не раховала, бо ся трактовало, же Русины

то суть Українці. Также наново сьме мусили здобывати свої страчени позиції, котры сьме мали в бывшій Югославії. Русиньска меншина в бывшій Югославії была предці признана як рівноцінна з мадярьсков, німецьков і словеньсков. О українській народности тогды не было ани чути а нараз з нас зробили Українців. Зато нашов пріорітов є навести статус народности Русин в новоствореній державі Хорватьску.

З цілём зареєструвати ся у Світовім конгресі Русинів пришла пані Любка СЕГЕДІ-ФАЛЦ на засідання Світової рады Русинів до Пряшова (є то уж ей четверта участь на засіданню того орґану)) і як сама повіла, на Світовім конгресі Русинів у Польску будуть Русины Хорватська зареєстрованы як ёго правоплатны члены. Тото суть задачі меджінародного характеру і на уровні влади Хорватьской републіки. А якы активіты розвивать орґанізація РУСНАК в области росшырєваня традицій своїх предків, передаваня їх одказу наступным ґенераціям, але і утримованя і пестованя народностной свідомости Русинів Хорватська?

– *Хочь я сама мам близко ку фолклору, не хочеме быти лем орґанізацієв „танець і співанка“. Зачали сьме, хочь і з проблемами і без помочі державы, выдавати часопис „Руснаково класкі“, в котрім пишемо нелем о роботі нашої орґанізації, але і о історії наших предків, мать ту місце і школьска проблематика, меджінародны односины Русинів, просто вшытко, што ся жывота Русинів дотыкає. Далшов нашов активітов є утримати русиньску школу, зато сьме зачали робити над учебниками, бо учебники войводиньских Русинів мы не можемо хосновати, мы собі мусиме приспособити учебники на сістем хорватьского школьства, кедьже жыємо у Хорватьску.*

Оживлєванєм автентічного фолклору, народной співанкы може ся чоловік навести ку свому коріню, к материньскому языку, усвідомити собі самого себе, своє походжіня. Є то може першый крок ку властній ідентифікації, але за тым першым кроком треба зробити і другий, третій, четвертый... Пані Любка СЕГЕДІ-ФАЛЦ тот факт порозуміла. Будованя народной свідомости не може стояти лем на фолклорі. Кедь бісідуємо о русинстві і о Русинах на Словеньску, якось ся од того танцю і співанкы не годни посунути дець на высшій ступінь народностного усвідомліня. Танцюють в наученім ритмі, хочь поєдны уж тратять з прибываючіма роками і крок, і дих. На шор бы мала прийти молода ґенерація Русинів, але де суть, кедь не были ку русинству веджены ани властнов родинув, ани у школі? Видить ся то як заклятый круг. Недостаток фінанцій, молодых людей, надхненых про роботу, але на другім боці і вытрачованя сил на діла, котры ся легко „продають“ меджі народом. Поєдны собі уж усвідомили, же Русины ся уж наспівали і натанцєвали дость, лем не находять силы, жебы свою енергію вергсти на штось хосенніше, як на орґанізованя фолклорных фестівалів, бо як нам вказала недавна історія, тоты суть барз слабым ґрунтом на пути ку народностній свідомости.

Фотка авторкы

Любка СЕГЕДИ-ФАЛЦ

Моїм Петровцом

*Дакеди лєси на месце твоїм
зоз конарами махали яри,
колїска була ту моїм ділом
у хторих синых своїх ховали.*

*Ту, на пажихох, желсней трави
напасал статок и шпивал сциха,
най ніхто не видзи слизу у оку,
писні зоз шерца за родимим крайом.*

*Чезка шекера у руки твардей
Дзвинєла лесом по ровней жеми.
Гей, ту мож Руснак на жеми цудзей
отечество нове унуком створел.*

*И з рока на рок вредни, статочни
нашо дідове жем лесом крадли:
орали, шали, жито кошели –
терхи живота сциха ношели.*

*Роснул ту валал: хижі зоз жеми,
закрица з надом покус схилєни,*

*як били голуб – так виблєни
на сримским слунку цепло ошвицєни,*

*Слуга бул цудзим богатим паном,
з мотику свою поля копал,
през ровни гони шмих ше зоз знойом,
з диджом и слунком роками мишал.*

*Ширел ше валал, ширел ше Руснак,
ширел звечера старєнки писні
и ширел поля чаривней жеми,
та край, дзе жил вон, бул збогацєни.*

*Одходзел Руснак до Америки,
у цудзей жеми хлєба зараблял,
през вельки води днями путовал
и ту, у Сриме, синых вон ховал.*

*Руски валалу, Петровци мили,
синых сце своїх порозтрєсали.
Нє плачце пре ніх – радосни будзце
бо Руснак вшадзи лєм – Руснак будзе.*

(Вибрана поезія о єй родним валалє з кнїжки
„Класки“, Заґреб – 1999)

Мґр. Александер ЗОЗУЛЯК

Вітай у русиньській родині

Недавно ся народив наш молодшый брат – меджінародный історичный часопис РУСИН, який зачала выдавати сполочєньска організація РУСЬ у Молдавії (Издательский дом „Татьяна“, Кишинев 2005). Вітаме зо щірого сердця нашого молодшого брата, лєм нас кус мерзить, же „єго отець“, шеф-редактор Серґей Суляк не послушав мою раду, котру єм му дав у своїй статі Інтересна книжка о Русинах Молдавії... (Народны новинки, ч. 50 – 51, стор. 3, Пряшів 2004), кедь єм му припоманув, „же така назва часопису уж є і він виходить 14 років, также далшый русиньскый часопис бы мав мати інакшу назву, може бы было вгодніше назвати го – Молдавский Русин?!“ Але як то бывать у молодшых, часто не хотять слухати рады старшых, так то зробив і пан Суляк, но я ся за то на нєго не гнівам, наopak, нелем я і мы вшыткы ся тишыме, же конечно, по дость довгих приправах, узріло світло світа перше число нового часопису Русин, котрый збогатить періодичну пресу о Русинах у світі.

Перше число мать штири главны части: Історія, Языкознательство, Вызнамны Русины і Публицистика, на самім зачатку іщі, самособов, Вступне слово шефредактора, потім і некролог о вызнамнім історикови, членови редакцїи рады часопису – Іванови Анцупови, котрый ся занимав і історієв Русинів у Молдавії (умер в октобрі 2004 року). На кінці 172-сторінкового часопису суть капітолы, як Кроніка русиньского жытєва (од 1. октобра 2004 до 26. марца 2005 року),

Русины на интернеті і Інформації о авторах і членах редакцїи рады.

У своїм вступнім слові шефредактор окремого іншого пише:

„Важєны читателі! Перед Вами є перше число меджінародного історичного часопису Русин. Ёго виданя є логічным продовжінєм процесу штудій історії корінного выходославянського жытєвства Карпатсько-дністровських земель, потомків легендарных Хорватів, Уличів, Тівєрців і Дулебів (Бужан, Волинян), руських літописів. Стародавна самоназва обывательства Руси – Русины. Тото слово ся споминать у руських літописах 10. – 13. стороча. Етнонімы Русин і возникнувший пізніше утворєный од нєго – Руснак (Русняк) вєдно з назвами локальных ґруп Русинів – Гуцулы, Покутяне, Подоляне, Бойкы, Лемкы, Верховинці, Долиняне і ін. – заховали ся доднєсь меджі автохтонным обывательством Карпатсько-дністровского регіону.

На зачатку 20. стороча в Ракусько-Угорьску (Угорьска Русь, Галичина, Буковина) і в Руську (в основнім Бєсарбска губернія) жыло до 4,5 міліона Русинів. По 1917 році історія того етніка підлягла „чїстці“...

Демократичны зміны на кінці 20. стороча довели до выскунникам публіка-

но посуджовати русиньскый проблем. Непозераючи на активный odpor конзервативной части научного общества, котра ся не знала збавити догм недавного минулого, активізовав ся выскун русиньской історії, языка, културы. П. Р. Маґочі (Канада), Б. Горбаль (США), М. Горняк, Ю. Колєсар, В. Шанта, Ю. Рамач (Сербія), І. Поп (Чесько), Ш. Лявинець (Маґьярьско), о. Д. Сидор, М. Алмашій, В. Фединишинець, І. Миговіч, М. Болдижар, М. Макара, Д. Поп, В. Падяк (Україна), А. Зозуляк, А. Плішкова, В. Ябур (Словєньско) і много далшых своїма силами припомогли наворачнути до науки етноним Русин, обновити обєктивний приступ к штудію історії етніка, зачатку нового русиньского Возроджіня. Тепєрь русиньска тематика ся шыроко высвітлює на сторінках періодичных видань і в моноґрафіях...

Сучасность приносить нову задачу: потребу написати общу історію Русинів. Своєв частков тому бы мав припомочи і часопис Русин...“

Анотований історичный часопис мать на першій місці найсилнішу історичну часть свого обсягу, де мож у єго першій числі прочитати такы интересны статі, як: Руськы люде Молдавского князівства П. Шорникова, О Славянах у Молдавії в раннім середнєвічю Н. Тєлинова, Русины: сторінкы історії і Історична єднотность Руси В. Меркулова. У вступі до першій споминаной статі ся уводить:

„Історія виходославянського населення Молдавського князівства, екзистуючого 500 років (1359 – 1859), загадка і таємна зато, же ся спеціально нігда не штудувала. До ній не зачеряли історіци, не надхынали ся ей періпетіями писателі. Правда, в другій половині 19. і на зачатку 20. стороча етнографы описовали культуру потомків того жытельства, но у 20-ых роках з політичных причін ся заставила і тота робота... Загамованя выскуму історії Русинів Молдавії часточно мож высвітлити етнополітичними інтересами республіковий бюрократії і конформізму союзного центра, примушеного выбрати сі меджі офіціално декларованов прихылностев ку принципам интернаціоналізму і політиков консолідації української соціалістичной нації... На граніці 90-ых років 20. стороча пад дакотрых ідеологічних табу, але тыж заміна в програмах школьских інституцій історії Молдавії антинауочным курзом „Історія Румун“ зась поставила перед історичну науку республіки задачу вытворіння омного повнішой і годновірнішой верзії національной історії, науочного образу молдавской етногенезы. Жебы вирішити тоту задачу, треба зроби́ти выскум історії славянського насеління Молдавського князівства, бо тота тема є єднов з може найважніших невысвітлених тем...”

Теперь настав час возроджіння нелем русинства і Русинів тыж у Молдавії, але і выскуму і штудія їх історії, кодифікації і поужываня їх русинського языка. А ту мам на думці і тот факт, же новий часопис Русин теперь іщі є писаний по руськы, але хоче ся вірити, же в будучности буде писаний по русинськы або двойязычно – по русинськы і по руськы, жебы ёго обсяг був приступный многым тым, котры ся интересуєть о Русинів, главно о їх історію.

Другов найсилнішов частев першого числа „молдавского“ Русина є Языкознание, де ся презентують своїма статями Н. І. Толстой, В. Ябур, А. Плішкова і Ю. Рамач, котры подають главно про молдавских Русинів много новых і цінных інфор-

мацій о русиньскім языку і сферах ёго фунгованя. За выштыкы не дасть мі не спомянути і припомянути і многым нам, Русинам на Словеньску і у світі, в звязи з 10-річним юбілеєм кодифікації русинського літературного языка на Словеньску, слова вызначного лінгвісты, Проф. Нікіты Ільча Толсто-



• Обалка першого числа меджінародного історичного часопису Русин, котре недавно вышло в Кішініві у Молдавії як выслідок снажіння главно ёго шефредактора Сергея Суляка.

го, доктора філологічних наук і академіка Руськой академії наук, (умер 1996 року в Москві), автора вступной статі до монографії „A New Slavic Language Is Born / Zrodil sa nový slovanský jazyk“ (Columbia University Press, New York 1996), котра є тыж передрукована у першім числі нового Русина під назвов Літературный язык підкарпатьских Русинів. В ній автор підкреслює:

„Акт кодифікації карпаторусинського літературного языка на Словеньску, котрый був у Братіславі 27. януара 1995, свідчить о історично усталеній тенденції вирішити проблем літературного языка Русинів карпаського ареалу, т. зн. Підкарпаськой Руси

і сусідніх регіонів, які лежать на периферії виходной Славії і суть в контакті зо западославянським (словеньським і польським) і неславянським (мадярьським і румунським) етнічно-языковим світом.

Проблематика літературного языка Русинів Карпат мать высше тристорічну історію, кедь не береме до увагы, же першы тзв. русиньскы тексты ся зачали зьявляти у 17. сторочу... Ідея русинського літературного языка не є выплодом фантазії або представ окремых людей ці груп, але демонструє природне желаня людей мати такый язык, котрый бы не був лем яковсь мертвов писмнов формов комунікації, але абы то був язык значно функчний, то значить, котрый бы ся широко жывав у выштыкых сферах жыতো...”

Віриме, же такый русиньський язык будуть мати кодифікований і Русини в Молдавії і же по роках снажіння (як то было і в нас, на Словеньску) тот акт досягнуть і з помочов своєї пресы, у нас то было з помочов Народных новинок і Русина, в Молдавії бы то могло быти з помочов їх часопису Русин. Над тым бы мав подумати шефредактор і група людей, котра бы ся взяла за нелегке діло кодифікації русинського языка в Молдавії.

Але верниме ся ку першому числу Русина, выданого в Молдавії. Далшы ёго части уж не суть таким приносом, як першы дві спомянуты і много статей в них уж ся публіковало в інших виданях, і наших, также не суть оригіналны, але про Русинів Молдавії наісто інформації в них суть новы.

Што повісти наконець. Не снажив єм ся подробно аналізувати, рецензувати перше число часопису молдавских Русинів – Русин (то чекам, же зроблять історіци, наприклад академік П. Р. Магочі, о котрім як о вызнамнім юбілантови-русиністови тыж в Русині є статя, бо то є меджінародный історичный часопис), скоріше єм хотів принести шыршу анотацію о нім і привітати го в колі періодичных выдань о Русинах. Щастливу тобі путь, наш молодшый брате-Русине!

Мгр. о. Павло ТКАЧ

Русины і святе православіє

Так як язык і культура, так і карпаторусинська церьков містить в собі елементы виходного хрістіанського (Slávia Orthodoxa) а западного хрістіанського (Slávia Romana) світа. Релігія зістала про карпаських Русинів, най бы жыли будьде, найважнішим аспектом їх жыতো. В народнім розуміню понятя карпаторусинська культура і ідентіта часто суть синонімы з карпаторусинськыма выходохрістіанськыма церьквами.

Найстаршы предкове карпаських Русинів, так як іншы Славяне, вірили в пару Богів, котры мали односины к природным силам. Найсилнішый з поганьских

Богів був Перун, мено котрого ся утримало в русиньскім языку як клятва. Хрістіанство ся першыраз дістало до Карпат почас другой половини 9. стороча. Народны леґенды, підпорованы дакотрыма научными роботами указують на то, же карпаськы Русины прияли хрістіанство уж около року 863 од славянських апостолів Кіріла і Мефодія із Солуня.

Святы учітелі і їх ученици пришли з Візантської імперії. Кедь ся хрістіанська церьков по 1054 році розділила, карпаськы Русины зістали у виходнім православнім світі, формално в юрисдикції екуменічного патріар-

хы конштантінопольского. Релегійна звязь помогла одрізнити карпатських Русинів од словенських, мадярських і польських сусідів, котры были рімокатолици або протестанти. Так, як выходны Славяне, так і карпатськы Русины поужывали у своїх Божых Службах церковнославянський язык намісто латинського, служыли Божу Службу Яна Златоустого, причащали ся дво-яким способом (хліб і вино), їх священники могли ся женити і дотримували старый юліанський календарь, также немінны святкы, наприклад Рождество святковали о два тыждні пізніше як тоты, што дотримували западный, грегоріанський календарь. Карпатськы Русины ся тыж одлишували од братніх выходных христіанів (Українців, Білорусів і Русів), дакотрыма обрядами, перевзятыма од сусідів латинського віросповідання, але, глвно своїма літургічныма співами намісто музики, в якім беруть участь вшыткы участници літургії і кантор-дяк (ниязы музичны інштрументы не суть поволены). Традицны выходнославянськы співы, позначены містныма народным мелодіями, знаме під назвов – карпатське простопініє.

По протестантській реформації (позначила сусідніх Мадярів і Словаків) і католицькій протіреформації влада і містна аристокрація кінцём 16. сторіча ся снажыла зблизыти карпатських православных Русинів з офіціалнов рімокатолицьков штатнов релігією у двох країнах, в котрых в тім часі жыли – в Угорькیم кралёвстві і в Польско–Літовскім князівстві. Зато в 1646 доходить ку зникну уніатської церкви, т. є. выходной христіанської церкви споеной з Римом. Уніатам доволили, абы собі заховали выходный обряд і традиції, але намісто екуменічного патріархы конштантінопольского мусили за найвысшу главу своєї церкви узнати папу римского. Од 17. стороча были карпатськы Русины або православны, або уніаты. В 1772 році уніатів называли грекокатоликами. В Америці суть знамы як візантськы католици. (*У Ватікатні суть зареєстрованы як католици візантського обряду* – позн. авт.).

Хоць меджі православных і грекокатолицьков літургіїв в реальности не є розділ, меджі прихыленцями тых двох церквей екзистує од 17. стороча доднесь напята нелем в європській дімензії, але ай в Америці. По засягу європських світських урядів, котры в минулости прона-

слідували, а докінця цалком заказали православну або грекокатолицьку церкву, ся ситуація іщі згіршыла.

В сучасности многы русиньскы села і міста мають ай грекокатолицьку, ай православну церкву. Окрем того в кождім штаті, де Русины жыють, є принайменшм єден православный а єден грекокатолицький єпископ. В русиньскім світі є днесь єднаке чісло грекокатоликів і православных. На Підкарпатю (Україна), в области з найвысшым чіслом Русинів, є ситуація тяжша. З 1210 парохій зареєстрованых в році 1993, є 38 % православных, а 17 % грекокатолицькых (*т. є. 459 православных парохій, а 205 уніатських* – позн. авт.). Остатні суть рімокатолицькы (5 %, і реформованы – 7, 5 %). Послідні дві служать глвно Мадярам. Окрем того, за послідніх 10 років меджі Русинами ся підвишує кількось єговістів – (салвішів) (17 %), сект євангеліків (6, 6 %) і бабтістів (4 %).

Што ся тыкать грекокатолицької церковной юрисдикції, Мукачевска (Україна), Пряшівска (Словеньско), Гайдудороська (Мадярьско) і Крижевацька (бывша Югославія) єпархія, як і архідієцеза (Метрополітна провінція Піттсбургска, США), мають властну самосправу і належать під Ватікан. Православна Мукачевско-ужгородька і Хустьска суть частёв Української православної (не автокефальной) церкви в юрисдикції Московского патріархату. Пряшівска єпархія належить ку Словенській автокефальній православної церкви (респ. Православної церкви в Чеських землях і на Словеньску) а Пржемышель – Новый Сонч – Вроцлав – Штетін к Польській автокефальній православної церкви. Православна церковь у США належить ку самостатній православної церкви в Америці, або к Америцькому карпато-руському православному патріархату, підрядженому екуменічному патріарху конштантінопольскому.

Наконець треба повісти, же в Ужгороді Храм воздвиження животодарного хреста є єднов з найвекшых церквей на Україні. Є намного векшый, як церковь св. Володимира в Києві. Вышка катедралы є 50 метрів, шырька 40 метрів, довжка 60 метрів.

(Поужыта література: Маґочі, П. Р.: *Карпатськы Русины*. Торонто 2000 р.; часопис *Антіфон*, Польско, октобер 1997 р.)

- **На першій сторінці обалкы:** 17. юла припомянеме собі 65 років од смерти Емілія Кубека – священника, писателя, публіцисты, лексикографа і культурно-освітнього діятеля, родака зо Штафурова, окресу Свідник, котрый умер у Маґочей Сіті в США. (*Статю о нім принесеме в далшім чіслі нашого часопису.*)
- **На другій сторінці обалкы:** юбілант-пятидесятник, член Світової рады Русинів, председа Културного общества Русинів Румуньска і член румуньского парламенту за Русинів – Георгій Фірцак (*влправо*) з парохом села Преґу Маре – Василём Бойчуком і ёго женов перед будовов Парохії грекокатолицької словенсько-русиньской церкви в Преґу Маре в Румуньску. *Фотка: А. Зозуляк*
- **На третій сторінці обалкы:** Сакрална деревяна архітектура Русинів Підкарпатя в умельцькیم переданю ужгородьского маляря – Віталія Либы.
- **На четвертій сторінці обалкы:** Деревяна хыжка наших предків, які днесь мож видіти уж лем у музеях під голым небом, сканзенах, наприклад на выході Словеньска у Бардієвських Купелях (*на фотці*), Старій Любовні, Свіднику ці Гуменнім. *Фотка: А. Зозуляк*

КУЛТУРНО-ХРИСТІАНСЬКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинкы** за помочи Міністерства кул. СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín a ľudové noviny, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **051/772 56 29**, факс: **773 32 01**. Передплатне на рік 120 корун, до сусідніх шт.: 350 корун, до ост. штатів: 22 америцькых доларів, І. класов – 26 доларів. Шефредактор: **Александр ЗОЗУЛЯК**, заступкыня шефредактора: **Анна ПЛІШКОВА**, редакторкы: **Кветослава КОПОРОВА**, **Марія МАЛЬЦОВСКА**. Друкує Датапресс у Пряшові. Регістрацне чісло: **МК SR 418/91. МІС 49 589**. Адреса часопису на інтернеті: **http://rusyn.presov.sk**; E-mail: **rusyn@nextra.sk**. Выдане в юні 2005 р.